

EVLENMENİN HÜKMÜ (ŞER'Î SIFATI) VE BU KONUDA İMAM ŞÂFİİ'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞ THE LEGAL STATUS (JURIDICAL CHARACTER) OF MARRIAGE AND RELATED OPINION ATTRIBUTED TO IMAM SHAFII

Geliş Tarihi: 11.02.2020 Kabul Tarihi: 11.05.2020

✉ **MUSTAFA GENÇ**

DR. ÖĞR. ÜYESİ

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-4948-8575

mgenc@ksu.edu.tr

ÖZ

Evlence, İslâm hukukunun kurmak istediği ailenin; aile de toplumun temelini oluşturur. Evlilik, ferdî ve içtimâî huzura, dünyevî ve uhrevî saadete vesile olabilecek bir hayat tarzıdır. Bununla nesillerin huzur ve saadet ortamında dünyaya gelmesi ve yaratılış nitelik ve gayesine uygun bir şekilde terbiyesi istenmiştir. Bu sebeple evlenmeye büyük bir önem verilmiş ve evlenme Kitap, Sünnet ve icmâ ile meşru kılınmıştır. Fıkıh bilginleri de bu deliller çerçevesinde evlenmenin hükmü konusunda çeşitli değerlendirmeler yapmışlar ve onların tamamına yakın çoğunluğu, "i'tidâl" hâlinde evlenmenin sünnet olduğu kanaatine ulaşmışlardır. Tarih boyunca büyük önem atfedilen evlilik müessesesi, son zamanlarda evlenme çağındaki gençlerimizin önemli bir kısmının evlilik yerine yalnızlığı tercih etmesi problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum ferdî ve içtimâî hayatı yaralamaktadır. Bu makalede, evlenmenin dini hükmü çerçevesinde uhrevî sorumluluğa dikkat çekilerek, aile hayatının özendirilmesi ve böylece farkındalık oluşturularak, ilgili çalışmalara katkı sağlanması; bunun yanı sıra evliliğin hükmüne dair İmam Şâfiî'ye nispet edilen görüşün araştırılması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Evlenme, Evlenmenin Hükümü, İmam Şâfiî, İ'tidâl, Mübah, Sünnet.

ABSTRACT

Marriage is the basis of the family that Islamic law wants to establish, and family is the basis of society. Marriage is a way of life that can conduct to individual and social tranquillity and bliss in the world and the hereafter. With this way of life, it was desired for generations to come into the world in an environment of peace and bliss, and to be educated here in a way that is appropriate to the nature and purpose of creation. For this reason, great importance was attached to marriage and the marriage was legitimized by the Book, Sunnah and the ijmaa (consensus). Fiqh scholars made various evaluations regarding the legal status of marriage within the framework of the basic sources, and the majority of them reached the conclusion that marriage is Sunnah in the case of "i'tidal" (moderation). Marriage, which has been attributed to great importance throughout history, has recently faced problems such as the fact that a significant proportion of our young people of marital age prefer solitude instead of marriage and the related needs are met through abnormal thinking and ways. This situation injures individual and social life. Within the scope of this article, it is aimed to encourage family life by drawing attention to the religious responsibility as part of the legal status of marriage according to sharia and thus contributing to related studies by raising awareness. In addition, it is aimed to investigate the cited opinion of Imam Shafii related to the on the legal status of marriage.

Key Words: Marriage, Legal Status of Marriage, The Mode of Moderation, Imam Shafii, I'tidal" (moderation), Licit (Mubah), Tradition (Sunnah)

THE LEGAL STATUS (JURIDICAL CHARACTER) OF MARRIAGE AND RELATED OPINION ATTRIBUTED TO IMAM SHAFII

SUMMARY

Marriage is the basis of the family and family is in the place of heart as the basis of community. Within the scope of marriage law, a common life is made lawful (halal) to spouses by matrimonial action, so that the physiological needs are fulfilled within the licit frame. However, significant number of our youth in marital age recently prefer solitude rather than marriage and the related needs are met through abnormal ways. This situation injures individual and social life.

This article is a study that aims to throw light on the extent of responsibility that bring by marriage within framework of the decree of obligation (hukm al-taklifi). In consequence of the research, it is seen that fiqh scholars determined some criteria as part of the people's carnal desires, economic opportunities, psycho-social conditions and prayers and try to build their legal opinions on these criteria. In line with these criteria, some scholars have concluded that the primary judgement of marriage is obligatory (fardh), and some of them have concluded that it is recommended (mandub) including sunnah. Beside this, there have been some scholars who have said that the primary judgement was permitted (mubaah).

According to Hanafi school, the state of i'tidal basically is that a person has a desire for women, has no fear of fornication, and has the power to pay dowry (mahr) and maintenance financially. Based on the opinion accepted more authentic (sahih) in Hanafi school, marriage is sunnah al-mu'akkadah for the person who is in state of i'tidal.

According to Mâlîki School, the main judgement in marriage is "nadb". A person who needs marriage and who is not afraid to commit fornication even if he does not marry, is consider in state of i'tidal if he also has financial power such as dowry, maintenance and garment. In this case, the marriage of that person is mandub.

In Hanbali school, the marriage of anyone who does not have the fear of fornication besides the need to marry physiologically is favoured (mustahabb), in other words, it is sunnah. In this case, there is no difference between the one who rich and the poor in terms of judgement.

Scholars of Hanafi, Mâlîki and Hanbali schools considered the

marriage and the occupations required by marriage to be more virtuous than abandoning marriage for the purpose of worship/devotion. In this regard, it is said that Imam Shafii disagrees with the majority of fuqaha.

Imam Shafii did not see any harm in the abandonment of the marriage for men who did not have carnal desire for women and for men and women who did not need marriage because they have been cut off from lust due to old age or any other incidental state. However, he said that it is mandub for those who need marriage to be protected from forbidden actions and who are in a position to achieve the consummations of marriage. Considering this view, it is convenient to say that Imam Shafii is based on the state mentioned above as the state of i'tidal. Therefore, according to Imam Shafii, the most decisive criterion in the judgement of marriage is the need to marry. For this reason, the marriage of the person who is in the state of i'tidal cannot be expressed only as mubaah. For those who need to be married carnally and who can achieve the consummations of marriage, the judgement of marriage is mandub. As a consequence, within the framework of criteria determined by the fiqh scholars on the basis of Islamic legal sources; the judgement of marriage can change as fardh, wajib, sunnah, mubaah, makruh or haraam according to the situation of people. On the other hand, there are three different views about the judgement of marriage in state of i'tidal as fardh, sunnah and mubaah.

Marriage is obligatory according to the Zahiri school and sunnah according to the majority of fiqh scholars. According to Shafii school -based on the opinion frequently referred to Imam Shafii - it is common to know that marriage is mubaah.

In this article, it was concluded that Imam Shafii did not think differently from the majority, but on the contrary, marriage can be considered sunnah/mandub in the sight of Shafii school. Therefore, it would not be wrong to say that in the state of i'tidal marriage is sunnah according to the majority of the almost all of the fuqaha. In addition, it should be kept in mind that the composition of the state of i'tidal shows some differences according to sects.

GİRİŞ

Ailenin kuruluşu ve aile hayatı ile ilgili konular kaynaklarımızda genellikle “nikâh” (النِّكَاح)¹ kavramıyla ifade edilmiş ve bu kavramla oluşan başlıklar² altında anlatılmıştır. Sözlükte birçok anlamı bulunan³ “nikâh”ın en çok kullanılan anlamlarından biri de “evlenme akdi”-dir⁴ ve bu kavram “evlenme”⁵ anlamında da kullanılmaktadır. Bu makalenin başlığında da bu anlam tercih edilmiştir.

¹ Meselâ bk. Bakara 2/235, 237 [“‘ukdetu’ n-nikâh” (عَدَّتْ النِّكَاحَ) şeklinde]; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u’ş-şâhih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992), “Nikâh”, 1.

² Bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrût: Dâru Kuteybe, 1416/1996.), 10/7; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993), 4/192; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed b Rüşd, *Bidâyetu’l-müctehid ve nihâyetu’l-muktesid* (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1406/1986), 2/2; Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *el-Muğni*, thk. Muhammed Şerefüddin el-Hattâb - Seyyid Muhammed es-Seyr (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 1416/1996), 9/134. Son asırda yazılan Arapça eserlerde ise “nikâh” yerine genellikle “zevâc” kavramı kullanılmıştır [bk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, *el-Ahvâlu’ş-şahsiyye fi’ş-şer’ati’l-İslâmiyye*. (b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1404/1984), 9].

³ Bk. Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’âni elfâzi’l-minhâc* (Beyrut: Daru’l-kutubu’l-ilmîyye, 1415/1994), 3/123.

⁴ Bk. Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fi’ğaribi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Ahmed Dâvûdî (Dimaşk: Dâru’l-Kalem - Beyrut: Daru’ş-Şâmiyye, 1412 h.), 550; Fîrûzâbâdî Ebu’t-Tahir, *el-Okyânüsü’l-basît fi’tercemeti’l-Kâmüsi’l-muhîr*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Matbaay-i Osmaniyye, 1305), 1/994-995.

⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmus Tercümesi*, 1/994. Türkçe eserlerde genellikle “evlenme” [Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 12], “evlilik” [Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku I*, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1982), 1/238; 1/229] ve “evlenme akdi” [Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (Konya: Post Matbaacılık, 1998), 33] gibi konu başlıkları kullanılmıştır.

Kitap,⁶ Sünnet⁷ ve icmâ⁸ ile meşru kılınmış bir müessese⁹ olan evlenmenin kaynaklarımızda önemli bir yeri vardır. Bu cümleden olmak üzere aile hukuku ile ilgili yetmiş âyet-i kerîme bulunmaktadır¹⁰ ve bunların önemli bir kısmı da, evlenme ve evlilik hayatı ile ilgilidir.¹¹ Bilindiği üzere hadis ve fıkıh kitaplarında genellikle müstakil başlıklar altında anlatılan bu konuya geniş yer verilmiş ve kaynakların hacimleriyle orantılı olarak bütün ayrıntılarıyla anlatılmaya çalışılmıştır.¹² Çünkü evlenme, İslâm hukukuna göre kurulan ailenin temelidir. Temiz toplum bu anlayışa göre kurulan ailelerden oluşur. Dolayısıyla aile de toplumun temelidir; kalbi yerindedir.

Sosyal bir varlık olan insan, böyle bir kalbin “atışları”yla yaratılışına yakışır bir şekilde¹³ canlılık bulur; Yaratanına kulluk gayesiyle¹⁴ yaşayıp yol alarak hem dünya hem de âhirette mutlu olur. Evlilik hukuku dairesinde eşlerin birbirlerinden faydalandıkları ortak bir hayat, evlenme akdiyle her ikisine de helâl kılınır¹⁵ ve böylece fizyolojik bir ihtiyaç da meşru çerçevede karşılanmış olur. Farklı bir anlatım ile evlenmenin dünyevî ve uhrevî, fert ve cemiyete yönelik birçok gayesi vardır. Bu cümleden olmak üzere öncelikle huzurlu ve mutlu ailelerin kurulması ve bu ailelerle kıyâmete kadar, Peygamberimiz (s.a.s.)’in iftiharına vesile olacak nesillerin yetiştirilmesi zikre değer ehemmiyet taşır.¹⁶

⁶ Meselâ bk. Nûr 24/32. Tefsiri için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sâdık (Beyrût: y.y., 1405/1985), 5/177-180.

⁷ Bk. Buhârî, “Nikâh”, 3; Ayrıca bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-şâhîh)*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı, 1413/1992), “Nikâh”, 1.

⁸ Bu konuda güzel bir açıklama için bk. Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Bâbertî, *el-Înâye (Fethu'l-kadîr ile birlikte)*, (Beyrut: y.y., ts.), 3/98-99.

⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/135; Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 3/82; Bâbertî, *el-Înâye*, 3/98; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/24; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1416/1995), 152.

¹⁰ Bk. Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988), 34; Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 41.

¹¹ Meselâ bk. Bakara 2/221, 230, 232, 235; Nisâ 4/3, 22-25; Mâide 5/5; Nûr 24/3, 32.

¹² Bk. Mustafa Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, (Kasım 2018): 275.

¹³ İnsan mükerrer bir varlıktır (bk. İsrâ 17/70) ve en güzel bir biçimde yaratılmıştır (bk. Tîn, 95/4).

¹⁴ Bk. ez-Zâriyât, 51/56.

¹⁵ Döndüren, *Aile İlmihali*, 149; Şamil Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I” (Süreklî Evlenme Engelleri), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 39 (1999), 178.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, 284-287. Evlilik dışı münasebetlerle de neslin devamı mümkün olabilir. Fakat bu münasebetler zulme, kan dökülmesine, neseplerin yok olmasına, dolayısıyla insanlığın manen ve maddeten buhran ve helâkine sebep olur. Evliliğin aksine, bu

Yukarıda anlatılmaya çalışılan önemine binâen, evlendirme velâyeti¹⁷ gibi birçok hak ve yükümlülük¹⁸ de meşru kılınmıştır. “Böylece evlenmenin faydalarının/gâyesinin en güzel bir şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmiş ve bunun için de İslâm hukukunda evlenmeye; hayatın aile içinde anlam kazanmasına büyük bir önem verilmiştir. Bu sebeple bu anlamda aile kurabilmeleri için eşi olmayanların evlendirilmesi ve dolayısıyla desteklenmesi istenmiş,¹⁹ ailenin kurucuları kendi hallerine terk edilmemiştir.”²⁰

Evlenmeye bu kadar önemli bir yer veren fıkıh bilginleri onun hükmünü tespit etmek, dolayısıyla kişilerin bu konudaki ferdî mükellefiyet derecesini ortaya koymak için çok özenli ve özverili çalışmalar yapmışlardır.²¹ Evlenme hukukî bir muâmele sayılmasına rağmen²² bazı fıkıh bilginleri onun bir yönüyle muamele bir yönüyle de ibadet olduğunu söylemişler,²³ hatta bazıları, evlenmenin ibadetlere daha yakın olduğunu açıkça ifade etmişlerdir.²⁴

Evlenmenin hükmünden maksadın daha iyi anlaşılması için hüküm kav-

---

münasebetlerin ferdî ve içtimai, dünyevî ve uhrevî çok büyük zararları vardır [bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilâhâtü Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/44-45].

¹⁷ Bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fi şerhi'l-Mücellâ bi'l-iḥtişâr*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kâhire: Dâru't-turâs, ts.), 9/451 vd.; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212 vd.; 5/2 vd.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/4 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/140 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/147 vd.

¹⁸ Bk. Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 219 vd.; Hacı Mehmet Günay, “Süknâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/48 vd.

¹⁹ Bk. Nûr 24/32.

²⁰ Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, 275.

²¹ Bk. Zeynuddin İbn Nuceym, *Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kâhire: Matbaatu'l-İlmiyye, 1333), 3/84-86; Ebû Abdillâh Muhammed el-Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtasari Halil* (Beyrût: Dâru Sâdir, ts.), 3/165; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc* (Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.), 184 vd.; Mansur b. Yunus b. Salahuddin b. Hasan b. İdris el-Buhûfî, *Keşşâfu'l-kina' an metni'l-İkna'* (Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiiyye, ts.), 5/6-8.

²² Bâbertî, *el-İnâye* 3/98; Muhammed Emin b. Âbidîn, *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr 'ale'd-Durri'l-muhtâr şerhu Tenvîru'l-epsâr (Hâşiyetü Kurretü 'uyûni'l-ahyâr tekmiiletü Reddi'l-muhtâr ile)* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 1/79. İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) burada fıkıhın ana bölümlerini 'ibâdât, mu'âmelât ve 'ukûbât olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Evlenme ile ilgili konuları da muâmelâtın saymıştır. Ancak “Kitâbu'n-nikâh”ın girişinde evlenmenin bir yönüyle muamele bir yönüyle de ibadet olduğunu açıkça belirtmiş ve bir yönüyle ibadet oluşunun sebeplerinden söz etmiştir. (Bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3.)

²³ Meselâ bk. Şeyhîzâde, Abdurrahman (Dâmâd Efendi), *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Multekâ'l-ebhur* (Beyrût: Dâru İhayâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.) 1/315; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3; Kâmil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasari Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 11/ 251.

²⁴ Bk. Kemâleddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Hümâm, *Fethu'l-kadir li'l-'âcizi'l-fakîr* (Beyrût: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, ts.), 3/98; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/82; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3.

ramının kısaca tanıtılmasının ve konumuz açısından hükmün mahiyetini açıklamanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

Geniş bir sözlük anlam alanına sahip olan ve lehte ve aleyhte karar vermek, menetmek,²⁵ emretmek²⁶ ve bir şeyi başka bir şeye isnâd etmek²⁷ gibi sözlük anlamları da bulunan hüküm, bir fıkıh usûlü terimi olarak şöyle tarif edilmiştir:

“Allah’ın iktizâ’ (الاقتضاء), tahyîr (التخيير) ve vaz’ (الوضع) bakımından mükelleflerin fiilleriyle ilgili hitabının eseridir”²⁸ Bu tarife göre şer’î hüküm, Şâri’in hitabının eseridir ve bu eser de kulların fiillerinin vasfıdır.²⁹ İşte bu sebeple makalenin başlığında “Nikâhın Hükümü” tamlamasının önüne (şer’î sıfatı) terkibi eklendi. Bunun önemli bir yeri vardır. Zîrâ nikâhın hükmü denildiğinde konuyla ilgili başka meseleler de akla gelir.³⁰ Nitekim Hanefîlere ait bazı kaynaklarda bu konu “nikâhın sıfatı” unvanıyla ifade edilmiştir.³¹ Bu isimlendirme, fıkıh usûlünün “hüküm” konusu ile ilgili bir meseleden kaynaklanmaktadır.³² Buna göre, meselâ “nikâh sünnettir” denilince, sünnet nikâhın bir sıfatı oluyor. Diğer mezheplere ait bazı kay-

²⁵ İbn Manzûr Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), 12/140-141; Muslihuddin Mustafa (Ahterî), *Ahterî-i kebîr* (İstanbul: Dersaâdet, 1322), 196.

²⁶ Ahterî, *Ahterî-i kebîr*, 196.

²⁷ Bilmen, *Kâmûs*, 1/30, 215.

²⁸ Molla Hüsrev Muhammed b. Ferâmûz, *Mir'âtu'l-usûl şerhu Mirkâtî'l-vusûl*, (İstanbul: Dersaâdet, Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye, 1321), 276. Başta Şâfiîler olmak üzere Hanefîlerin dışındaki fıkıh usûlü bilginlerinin ekseriyetine göre ise hüküm mükelleflerin fiiliyle ilgili şer’î hitâbın kendisidir. [Bk. Ebu Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l usûl*, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi (b.y.: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1413/1993), 1/45; Muhammed b. Ömer er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi'l-usûl*, thk. Taha Câbir Feyyâz el-Alvânî (b.y.,: Müessesetü'r Risâle, 1418/1997), 1/89].

²⁹ Meselâ, “*Namazı dosdoğru kılınız ...*” (el-Bakara, 2/43) meâlindeki âyet-i kerîme Şâri’in namazın kılınmasını isteyen hitabıdır. İşte hüküm, bu hitabın kendisi değil, kulların fiilleri üzerindeki eseri olan namazın vücûbu yani farz oluşudur. Bu bakımdan namazın hükmü sorulduğunda; “namaz farzdır” denilir. Bunun gibi, “Zinâyâ yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.” (el-İsrâ, 17/32) meâlindeki âyet-i kerîme Şâri’in zinâyâ yaklaşılmasını isteyen hitabıdır. Burada hüküm, zinânın hürmeti yani haram oluşudur. Bu bakımdan zinânın hükmü sorulduğunda; “zinâ haramdır” denilir (Atar, *Fıkıh Usûlü*, 114).

³⁰ Bk. Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i u 'ş-şanâ'i' fi tertibi'ş-şerâ'i'* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1406/1986), 2/330; Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Hikmetevi, 2014), 122.

³¹ Meselâ bk. Kâsânî, *Bedâ'i'*, 2/228; Mehmed Zihnî, *Ni'met-i İslâm*, (İstanbul: b.y., 1398), 1192; Bilmen, *Kâmûs*, 2/41 (“nikâhın sıfat-ı şerriyyesi” şeklinde).

³² Bk. Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, 117-119.

naklarda³³ ve bazı Türkçe eserlerde³⁴ ise bu konu “nikâhın hükmü” olarak isimlendirilmiştir. Bu makalede her iki durum da dikkate alınarak bir isim konulmuş oldu.

Şer’î hüküm genel olarak, teklîfi hüküm ve vaz’î hüküm şeklinde iki kısma ayrılır. Teklîfi hüküm, mükelleflerden bir işin yapılmasını veya yapılmamasını talep etmeyi veya bir şeyi yapıp yapmamada muhayyer kılmayı gerektiren hükümdür. Hanefî fıkıh usûlü bilginlerine göre teklîfi hüküm, farz, vâcib, sünnet, nâfile, mubah, mekruh ve haram olmak üzere yedi kısımdır.³⁵ Bunlardan mekruh “tahrîmen mekruh” ve “tenzîhen mekruh” olarak ikiye ayrılır.³⁶ Usûlde “mütekellimîn mesleği”ni oluşturan diğer üç mezhebin fıkıh bilginlerine göre ise teklîfi hüküm, vâcib, mahzûr/haram, mubah, mendûb ve mekruh olmak üzere beş kısımdır.³⁷ Teklîfi hükmün bu şekilde taksiminde, onun sâbit olduğu/dayandığı delîle ve talebe göre amel etmeyen kişiye uygulanacak yaptırıma bakılmıştır.

İşte bu makale, yukarıda anılan teklîfi hükümler çerçevesinde -kişilerin cinsî yönden evliliğe ihtiyaçlarına, malî ve iradî vs. durumlarına göre- evlenmenin hangi derecede sorumluluk gerektirip gerektirmediği konusunda bir çalışmadır. Özellikle son zamanlarda evlilik hayatını gereksiz ve anlamsız görüp yalnızlığı tecih eden evlenme çağındaki gençlerimizin sayısının gittikçe artması böyle bir çalışmaya ihtiyaç hissettirmiştir. Çünkü bu durum ferdî ve içtimâî hayatı yaralamakta ve yara gittikçe derinleşmektedir. Bu makalede, uhrevî sorumluluğa dikkat çekilerek, aile hayatı-

³³ Meselâ bk. Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (Kâhire: Şirketu Mektebe ve Matba'atu Mustafâ, 2. Basım, 1379/1959), 2/34; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/2; İbn Cüzey Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-fikhiyye* (Dâru'l-fikr, ts.), 16/8; Abdurrahmân b. Muhammed el-Cezîrî, *el-Fıkıh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1404/1984), 4/4.

³⁴ Meselâ bk. Döndüren, Hamdi, *Aile İlmihali*, 153.

³⁵ Alâuddîn 'Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1418), 2/436. Ayrıca bk. İzzeddin Abdüllatif b. Abdilaziz (İbn Melek), *Şerhu Menâri'l Envâr*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 195; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *Şameru'l-aqmâr hâşiye li-Nûri'l-envâr* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 1/335. Ayrıca bk. Zeynüddin İbn Nuceym, *Fethu'l-Ğaffâr bi-Şerhi'l Menâr* (Mısır: Matbaa Mustafa el-Halebi, 1355), 2/68.

³⁶ Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu'l-Ta'rîfât*, (Beyrût: y.y., ts.), 228; Kemâleddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Hümâm, *et-Tahrîr fî 'ilmi'l-usûl (et-Taqrîr ve'l-tahbîr* ile birlikte), (Beyrut: y.y., 1403/1983), 2/80.

³⁷ Bk. Ebu'l-Meâlî Abdulmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Salah b. Muhammed b. Uveyda (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/106-108; Ebu Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfa min ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hâfız (Medine: y.y., ts), 1/52-53; Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usûli'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1401), 16. Görüldüğü gibi “haram” yerine “mahzûr” kelimesi de kullanılmıştır

nın özendirilmesi ve böylece farkındalık oluşturularak sözü edilen yaraya da neşter vurulmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca böyle bir çalışmanın yapılmasında konuyla ilgili olarak İmam Şâfî'ye nispet edilen görüşün araştırılmasının da payı bulunmaktadır.

Bu çalışmada evlenmenin hükmü konusu -temel kaynaklar başta olmak üzere çağdaş araştırmalardan da faydalanılarak- dört mezhep ve Zâhirî mezhebine göre şu iki başlık altında anlatılmaya çalışılacaktır:

1. Evlenmenin Aslı Hükmü
2. Kişilerin Durumlarına Göre Evlenmenin Hükmü

1. EVLENMENİN ASLÎ HÜKMÜ

Evlenmenin hükmünü soran kimseye verilecek cevabın, evlenmenin aslı hükmünün de cevabı olduğu söylenebilir. Bu soruya büyük bir ihtimam ve gayretle cevap arayan fıkıh bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun sebebi, konu ile ilgili nasların bir kısmında bulunan emir kalıbı ile hangi teklîfi hükmün kastedildiği konusunda oluşan farklı kanaatlerdir.³⁸ Daha açık bir anlatım ile fakihler, "... beğendiğiniz kadınlardan... nikâhlayın..."³⁹ meâlindeki âyet-i kerime ve "...Evlenin! Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."⁴⁰ anlamındaki hadis ve benzerlerinde bulunan emrin; "vücub", "nedb" ve "ibâha"dan hangisini ifade ettiği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Anlaşıldığı üzere evlenmenin aslı hükmü ile ilgili; farz anlamında vacib, sünneti de ifade edecek şekilde mendub ve mubah olmak üzere üç görüş bulunmaktadır.⁴¹ Bu bakımdan konunun tercih edilen görüş ile birlikte dört başlık altında incelenmesi uygun bulunmuştur. Önce üç farklı görüş, sonra tercih edilen görüş arz edilecektir. Bu inceleme yapılırken aynı zamanda "i'tidâl" hali ve bu halde evlenmenin hükmü de anlatılmış olacaktır.

1.1. Evlenmenin Aslı Hükmü ile İlgili Cumhurun Görüşü

Burada öncelikle bazı kavramlar hakkında kısaca bilgi vererek söze başlamak faydalı olacaktır. Çünkü fıkıh bilginleri nazarında konumuzla ilgili kavramlar açısından farklı kullanımlar bulunmaktadır. Bu cümleden olmak

³⁸ Bk. İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 9/440; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193; Kâsânî, *Bedâ'î*, 2/228-229; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/2; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/135-140; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 183-188; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/125-126.

³⁹ Bu âyet-i kerimenin tam metninin meali şöyledir: "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır" (en-Nisâ 4/3).

⁴⁰ Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce/es-Sunen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Nikâh", 1.

⁴¹ Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/2.

üzere Hanefîlerin dışındaki üç mezhebe göre sünnet, mendup ve müstehap kavramları aynı anlamda kullanılırlar. Fakat Hanefîlere göre son ikisi aynı anlamda kullanılabilirse de, “sünnet”in daha genel ve üst derecede bir anlamı vardır. Sünnet, müekked ve gayr-i müekked sünnet olmak üzere iki kısma ayrılır. Gayr-i müekked sünnete mendup ve müstehap isimleri de verilir.⁴² Hanefîlerin dışındaki cumhûra göre -farklı görüşte olanları da bulunmakla birlikte- sünnet, mendûb ve müstehab, hatta bunlardan başka “nefl” (نفل) ve tatavvu‘ (تطوع) gibi bazı kavramlar aynı anlamda kullanılırlar.⁴³ Diğer mezhepler açısından aynı anlamı ifade ettikleri için bu çalışmada müstehap ve mendup yerine de genellikle sünnet kavramı kullanılacaktır.

Hanefî,⁴⁴ Mâlikî⁴⁵ ve Hanbelîlerden⁴⁶ oluşan cumhura göre evlenmek sünnettir. Bu hüküm, aynı zamanda insanların çoğunluğunu ilgilendiren -“normal hal” diyebileceğimiz- -“i’tidâl” hâlinde evlenmenin hükmüdür. Bu hâlde evlenme ve dolayısıyla evliliğin gerektirdiği meşguliyetler, sırf ibadet maksadı ile evlenmeyi terk etmekten daha faziletlidir.⁴⁷ Ashâb-ı

⁴² Bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/123; Atar, *Fıkh Usûlü*, 126. Nitekim İbn Âbidîn (öl.1252/1836) “...mendup, müstehap, nâfile ve tatavu arasında fark yoktur” diyerek, “sünnet” dışındaki bazı terimlerin aynı anlamda kullanılabileceğini açıkça belirtmiştir (bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/123).

⁴³ Muhammed b. Ömer er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi'l-usûl*, thk. Taha Câbir Feyyâz el-Alvânî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/103; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb* (Medîne: Mektebetü's-Selefiyye, ts.), 4/2. Ayrıca bk. Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî, *Şerhu Muhtasari'r-ravda*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1407), 1/354; Bedruddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhit fi usûli'l-fıkh*, 2. Baskı (Kuveyt: Vezâratü'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslamiyye,1413), 1/285; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/219.

⁴⁴ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/101; Şeyhîzâde Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, *Mecma'u'l-enhûr fi şerhi multeka'l-ebhûr* (Beirut: Daru İhyai't-Turâs, ts.), 1/316; İbn Nuceym, *Bahru'r-râik*, 3/85-86. Ömer Nasuhi Bilmen (öl.1381/1971) çok açık bir şekilde i'tidâl hâlinde nikâhın sünnet-i müekkede olduğunu söylemiştir (bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/41).

⁴⁵ Bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/2; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhîyye*, 168. Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî. *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Mihtaşari Sîdi Halîl*, (me'a Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebir) (Kahire: Matba'atu 'İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts), 2/34.

⁴⁶ Bk. Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleymân el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcîhi mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1376/1957), 8/7; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, 5/6.

⁴⁷ Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/98; Zeynüddin İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir (Ganzü 'uyûni'l-beşâ'ir* ile birlikte) (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/76; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/315, (Bazı kaynaklarda açıkça belirtildiği üzere. buradaki ibadetlerden maksat nâfile ibadetlerdir. (Bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/136, 139; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/15; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3.

kirâmın söz ve fiilinin zâhiri budur⁴⁸ ve Hanefiler bu görüştedir.⁴⁹ Hanbelîlerin ekseriyeti⁵⁰ ile Mâlikî ve Şâfiîlerden bazıları da aynı kanaattedirler.⁵¹

İ'tidâl hâlinin muhtevâsı mezheplere göre az da olsa farklılık arz ettiği için her birine göre bağımsız başlıklar altında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Özellikle Şâfiîlerin görüşü farklı anlaşıldığı için onlara göre anılan durumda evlenmenin hükmü bundan sonraki başlıkta müstakil olarak incelenecektir.

1.1.1. Hanefilere Göre İ'tidâl Hâli

Hanefilere göre i'tidâl hâlini daha iyi tanıtabilmek için çeşitli tarifler arasından aşağıdaki iki tarifin nakli ve değerlendirilmesi uygun bulunmuştur:

Molla Hüsrev'e (ö. 885/1480) göre i'tidâl hâli: "Cinsî münasebeti kuvvetle arzulama hâli ile hiç arzulamama hâli arasında normal (mu'tedil) bir tabiat (mizâç)tır."⁵²

Anlaşıldığı üzere bu tarifte i'tidâl hâli sadece kişinin karşı cinse duyacağı cinsî arzuya göre değerlendirilmiştir. Bu arzu birinci derecede ehemmiyet arzutmekle birlikte fıkıh bilginlerinin büyük çoğunluğu kişinin ekonomik durumunu, ruh sağlığını ve hatta ibadet hayatını da dikkate alarak sözü edilen hâli tanıtmaya çalışmışlardır. Onlardan birisi de Zeynüddîn İbn Nüceym'dir (ö. 970/1563). Adı geçen fakihe göre i'tidâl hâli: "Zinâ ve zulüm yapma ile farz ve sünnetleri terk etme korkusu taşımamakla birlikte, cinsî münasebete, mehir ve nafakaya güç yetirme hâlidir." Buna göre evlendiği takdirde ilk üç şeyin herhangi birinden korkan veya son üç şeyden herhangi birine güç yetiremeyen kişi mutedil sayılmaz ve onun için evlenmek sünnet olmaz.⁵³

Yukarıdaki tariflere göre i'tidâl hâli maddeler halinde şöylece tanımlanabilir:

1. Şehvî açıdan cinsî münasebete muktedir olmak.
2. Kadınlara karşı arzusu normal olup, zinâyâ düşme korkusu taşımamak.
3. Malî açıdan mehir ve nafaka ödeme gücüne sahip olmak.
4. Evlendiğinde farz ve sünnetleri terk etme endişesi bulunmamak.
5. Evlendiğinde eşine zulmedeceğinden korkmamak.

Kısaca i'tidâl hâli: Hem Yüce Allah'ın haklarını hem de kul haklarını yerine getirme konusunda orta yolda bulunma hâlidir.

⁴⁸ Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/137-138.

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193-194; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/101. Çünkü sahih görüşe göre, i'tidâl hâlinde evlenme sünnet-i müekkededir. Bk. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir (Gâmi'ü 'uyûni'l-beşâ'ir* ile birlikte), 1/76.

⁵⁰ Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/15.

⁵¹ Bk. Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî* (Beyrût: y.y., 1392/1972), 9/174. Meselâ çok açık olmayan bir ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla Mâlikîlerden Adevî (öl. 1189/1775) bu kanaattedir. (Bk. Adevî, *Hâşiyetu'l-'Adevî*, 2/34).

⁵² Molla Hüsrev, *Durer*, 1/326.

⁵³ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/86.

Hanefilerde esah olan görüşe göre i'tidâl hâlinde evlenme sünnet-i müekkededir.⁵⁴ Her ne kadar Kerhî (ö. 340/952) bu durumda evlenmenin mendup ve müstehap olduğu görüşünü ileri sürmüştü de;⁵⁵ çok kere müsâmaha gösterilerek sünnete de müstehap denildiği⁵⁶ dikkate alınarak adı geçen fakihe göre de evlenmenin sünnet olduğu söylenebilir. Nitekim Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) ibaresinde de buna işâret vardır.⁵⁷

Bu durumda evlenme sünnet-i müekkede sayılınca, evlenmemek günah olur.⁵⁸ Ancak sünnet-i müekkedeyi terk edenin günahı vâcibi terk edeninden daha hafiftir.⁵⁹ Farklı bir ifade ile bu günâh, az bir günahdır⁶⁰ ve sünnet-i müekkede bu yönüyle vacipten ayrılır.⁶¹ Ayrıca i'tidâl hâlinde evlenme ve dolayısıyla evliliğin gerektirdiği meşguliyetler, sırf ibadet maksadı ile evlenmeyi terk etmekten daha faziletlidir.⁶² Çünkü sünnetler, icmâen nâfilelerden daha önce gelir/üstündür.⁶³

Hanefî fakihleri evlenmede asıl hükmün farz ve mubah değil, sünnet olduğuna dair görüşlerini birtakım delillere dayandırmışlardır. Şemsüleimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090) nakil ve değerlendirmesine göre onların delilleri şöylece sıralanabilir:⁶⁴

⁵⁴ İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/101; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, 1/316; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 3/85-86. Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî (ö.683/1284) ve Ömer Nasuhi Bilmen (öl.1381/1971) çok açık bir şekilde i'tidâl hâlinde, nikâhın sünnet-i müekkede olduğunu söylemişlerdir (bk. (bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/82; Bilmen, *Kâmus*, 2/41).

⁵⁵ Bk. Kâsânî, *Bedâ'i'*, 2/228.

⁵⁶ Bk. İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/101; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/85-86; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/7.

⁵⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'*, 2/229.

⁵⁸ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/86 (لِأَنَّ الصَّحِيحَ أَنَّ تَرْكَ الْمُؤَكَّدَةِ مُؤْتَمٌّ) وَمُقْتَضَاهُ الْإِثْمَ لَوْ لَمْ يَبْرُوجْ؛ لِأَنَّ الصَّحِيحَ أَنَّ تَرْكَ الْمُؤَكَّدَةِ مُؤْتَمٌّ) (كَمَا عَلِمَ فِي الصَّلَاةِ)؛ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/7. Emîr Pâdişah (ö. 987/1579) da cematle namazın sünnet-i müekkede olduğunu ifade vesilesiyle bu sünneti terk edenin günahkâr olacağını söylemiştir [bk. Emîr Pâdişah Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî, *Teyisirü't-Tahrîr* (Beyrut, Daru'l-Fikr, ts.), 4/90.]

⁵⁹ İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 1/24, 319 (فَالْإِثْمُ لِتَارِكِ السُّنَّةِ الْمُؤَكَّدَةِ أَحْفَى مِنْ الْإِثْمِ لِتَارِكِ الْوَاجِبِ).

⁶⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/319 (الْمُرَادُ بِالْإِثْمِ عَلَى هَذَا إِثْمٌ يَبْسُرُ)؛ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/7.

⁶¹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/7.

⁶² Bk. İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/98; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (*Ğamzû 'uyûni'l-beşâ'ir* ile birlikte), 1/76; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/315. Bazı kaynaklarda açıkça belirtildiği üzere; buradaki ibadetlerden maksat nâfile ibadetlerdir (bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3).

⁶³ Bk. Kâsânî, *Bedâ'i'*, 2/228 (وَالسُّنَنُ مُقَدَّمَةٌ عَلَى النَّوَافِلِ بِالْإِجْمَاعِ).

⁶⁴ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193-194. Bu kaynakta nakledilen rivayetler hadis kaynaklarındaki kayıtlarına göre nakledilecektir. Zira adı geçen kaynakta bazı rivayetler aynı anlamda farklı lafızlarla kısaltılarak veya kısmen “manen rivayet” yoluyla nakledilmiştir. Ayrıca *el-Mebsût*'taki delil ve değerlendirmelerin bir kısmı ve/veya başkaları için bk. Kâsânî, *Bedâ'i'*, 2/228-229; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/100-101

1. Rasûlullah (s.a.s.) dinin rükün ve farzlarını zikretmiş ve vaciplerini açıklamış olduğu halde evlenmeyi bunlar arasında saymamıştır.

2. Sahâbe içinde evlenmemiş olanlar vardı ve Peygamberimiz (s.a.s.) onların bu durumunu yadırgamadı. Ayrıca onlar beldeler fethedip farz adına ne varsa büyük bir titizlikle hepsini nakletmişlerdir (ve nekalû mâ celle ve dekka mine'l-ferâiz) ama o farzlar arasında nikâhtan söz etmemişlerdir.

3. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) demiştir ki: "Bizler Peygamber (s.a.s.)'in yanında (evlenmek için) hiçbir imkân bulamayan gençler idik. Rasûlullah (s.a.s.) bize şöyle hitap etti: 'Ey gençler topluluğu! Kimin evlenmeye gücü yeterse hemen evlensin. Çünkü evlenme gözü haramlara karşı kapatmaya ve namusu korumaya daha elverişlidir. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır.'⁶⁵

Rasûlullah (s.a.s.) zinâdan korunmaları için onlara öncelikle oruç tutma yolunu göstermiştir. Bu durumda olan kişiler için evlenmeyi terk etmede bir güçlük gösterilmediğine göre, bu sığata sahip olmayanlar için evlenmek sünnettir.

4. Evlenmenin sünnet olduğunu açıkça ifade eden hadîs-i şerifler bulunmaktadır. Onlardan bazıları şöyledir:

Ebû Eyyûb (r.a.)'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Dört şey peygamberlerin sünnetlerindedir: Utanma duygusu, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek."⁶⁶

Rasûlullah (s.a.s.) bir olay münasebetiyle kendisinin de evlendiğini (evlenmenin sünneti olduğunu) belirterek muhataplarına şöyle demiştir: "... Sünnetimden yüz çeviren benden değildir."⁶⁷

Âişe (r.a.)'nin rivâyetine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa

⁶⁵ Buhârî, "Nikâh", 3. Ayrıca bk. Müslim, "Nikâh", 1; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Nikâh", "Nikâh", 1; Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *Sunennu't-Tirmizî/el-Câmi'u's-Sahih*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulgâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Nikâh", 1; Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sunenu Nesâî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992), "Nikâh", 3; İbn Mâce, "Nikâh", 1. Bu rivâyet Buhârî'deki şekline göre anlamlandırılmıştır.

⁶⁶ Bk. Tirmizî, "Nikâh", 1 (hasen-garib kaydıyla). Bu rivâyet el-Mebus'ta şu anlamda bir metin ile nakledilmiştir. "Üç şey peygamberlerin sünnetlerindedir: Evlenmek, güzel koku sürünmek ve güzel ahlâk" (Serahsî, *el-Mebusût*, 4/193).

⁶⁷ Buhârî, "Nikâh", 1. Ayrıca bk. Müslim, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 4. Metindeki ifade şu olay üzerine söylenmiştir: Enes b. Mâlik (r.a.)'in anlattığına göre üç kişi peygamberimiz (s.a.s.)'in gizli ibadetini öğrenince birisi geceleri daima namaz kılmaya; diğeri yıl boyunca devamlı oruç tutmaya bir diğeri ise hiç evlenmemeye karar vermişler. Bu durumdan haberdar olan Rasûlullah (s.a.s.) gelerek şöyle buyurmuştur: "Şöyle şöyle söyleyenler sizler misiniz? Allah'a yemin olsun ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve muttakî olanınızım. Fakat ben hem oruç tutar, hem yerim. Hem namaz kılar, hem uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." (Tercüme Buhârî rivâyetine göredir.).

benden değildir...⁶⁸ Yani benim takip ettiğim yolda değildir.⁶⁹

İşte bu sebeple -yukarıda da ifade edildiği gibi- Hanefiler evlenmenin, evlenmeyi terk edip nâfile ibadetlerle meşgul olmaktan daha üstün olduğunu söylemişlerdir.⁷⁰

İ'tidâl hâlinde evlenmenin hükmü konusunda, Hanefilerden farklı görüşler ileri sürenler de olmuştur. Bu halde evlenmek, onlardan bazılarına göre farz-ı kifâye, bazılarına göre ise vaciptir.⁷¹ Bu konuda ilgili başlıklar altında bilgi verilecektir.

1.1.2. Mâlikîlere Göre İ'tidâl Hâli

Mâlikîlere göre, evlenmeye ihtiyaç duymakla birlikte, evlenmediği takdirde zinâya düşme korkusu taşımayıp, mehir, nafaka ve elbise gibi malî güce de sahip bulunan kimse için evlenmek menduptur.⁷² Adı geçen mezhebe göre bunun i'tidâl hâli olduğu söylenebilir. Zîrâ onlara göre, evlenmede aslanan “nedb”dir. Yani evlenmenin mendup olmasıdır.⁷³ Dolayısıyla Mâlikîlerce i'tidâl hâlinde evlenme mendup/sünnet/müstehaptır. Evlenmeye ihtiyaç duyup, evlenmediği takdirde zinâya düşme korkusu taşımayan bir kadın da aynı hükme tabidir.⁷⁴

1.1.3. Hanbelîlere Göre İ'tidâl Hâli

Şehveti olmakla birlikte zinâya düşme korkusu taşımayan kimsenin evlenmesi müstehap, farklı bir ifadeyle sünnettir.⁷⁵ Hanbelîlere göre sahih olan görüş budur ve yine sahih olan görüşe göre bu durumda olan zengin ile fakir arasında bir fark yoktur.⁷⁶ Böyle bir kimsenin evlenmesi, evlenmeyi

⁶⁸ İbn Mâce, “Nikâh”, 1

⁶⁹ (أَيُّ لَيْسَ عَلَى طَرِيقَتِي) şeklinde (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193).

⁷⁰ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193 (النِّكَاحُ أَفْضَلُ مِنَ النَّخْلِ)؛ İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/98; İbn Nüceym, *el-Eşbâh* (Ğamzu uyûni'l-beşâr ile birlikte), 1/76; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, 1/315.

⁷¹ Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/228. Bunların izâhı için bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/228-229, İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/100-101. Kâsânî (öl. 587/1191) burada açıkça ifade etmemiştir ama açıklamasından anlaşılan bu durum “i'tidâl” hâlidir. Nitekim İbnu'l-Hümâm'ın (öl. 861/1457) da öyle anladığı anlaşılmaktadır (bk. *Fethu'l-kadîr*, 3/100-101).

⁷² Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 3/165. Ayrıca bk. İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 168; Bilmen, *Kâmus*, 1/42. İbn Cüzey'e (ö. 741/1340) “sünnet” yerine -onlara göre ikisi de aynı anlamı ifade eden- “müstehap” kavramını kullanmıştır.

⁷³ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 3/165; Adevî, *Hâşiyetü'l-'Adevî*, 2/34.

⁷⁴ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 3/65.

⁷⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/7; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 5/6.

⁷⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/7. (İnfâktan âciz bir fakir olsa bile, evlenmesi sünnettir. Bk. *Buhûtî, Keşşâfu'l-kına'*, 5/6).

terk edip nâfile ibadetlerle meşgul olmasından daha faziletlidir.⁷⁷ Hatta İbn Kudâme (ö. 620/1223) evlenmenin, dinin en güzel bir şekilde muhafaza edilmesi, kadının haramlardan korunması, neslin üremesi, ümmetin çoğalması, Peygamber (s.a.s.)'in iftiharının gerçekleştirilmesi ve daha birçok üstün maslahatları bulunduğunu belirttikten sonra, bunlardan sadece birinin bile nâfile ibadetlerin tamamından evlâ olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Hanbelîlerin çoğunluğu bu kanaattedir.⁷⁹ Onlara göre bu hâle, i'tidâl hâli denilebilir.

Anlaşıldığı üzere fukahânın cumhuru, i'tidâl hâlinde evlenmeyi ve dolayısıyla evliliğin gerektirdiği meşguliyetleri, sırf ibadet maksadı ile evlenmeyi terk etmekten daha faziletli görmüşlerdir. Ashâb-ı kirâmın söz ve fiilinin zâhiri budur ve Hanefîler bu görüştedir. Hanbelîlerin ekseriyeti ile Mâlikî ve Şâfiîlerden bazıları da aynı kanaattedirler.

Bu konuda İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) fukahânın cumhurundan farklı görüşte olduğu söylenmektedir.⁸⁰ Bu sebeple onun görüşünün müstakil bir başlıkta incelenmesi uygun görülmüştür.

1.2. Evlenmenin Aslı Hükmü ile İlgili Şâfiîlere Nispet Edilen Görüş

Konuyu anlatmak üzere, böyle bir başlık konulmasının sebebi, Şâfiîlerin bu konuyla ilgili görüşlerini anlama ve tespitinde oluşan tereddüttür. Tetkik edilebilen Şâfiî kaynaklara göre i'tidâl hâlini belirlemenin ve bu halde evlenmenin hükmünü tespit etmenin oldukça zor bir iş olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca onlara göre evlenmede aslı hükümle ilgili olarak bulunan birkaç net ifadenin de hangi anlamda kullanıldığı meselesi vardır. Bu bakımdan burada diğer kaynaklara da müracaât etmek suretiyle bir inceleme yapılacaktır.

Her şeyden önce hemen ifade edilmeli ki, İmam Şâfiî (ö. 204/820), kadınlara karşı şehvî arzu duymayan erkekler ile yaratılış itibarıyla halkın ekserisinde bulunan şehvete sahip bulunmamaları veya yaşlılık yahut başka herhangi bir ârizî halden dolayı şehvetten kesilmiş olmaları sebebiyle, evlenmeye ihtiyaç duymayan erkek ve kadınların evlenmeyi terk etmelerinde bir sakınca (beis) görmemiştir. Aksine bu durumda olan kimselerin evlenmemelerini ve Yüce Allah'a (nâfile) ibadetle meşgul olmalarını güzel bulduğunu söylemiştir.⁸¹

İmam Şâfiî bu kanaatini birkaç âyete-i kerîmeden istidlâl ile temellendir-

⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/136; Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/15, *Buhûtî, Keşşâfu'l-kina'*, 5/6. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 1/43.

⁷⁸ Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/139.

⁷⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/15.

⁸⁰ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193-194; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/137; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/101. Aynî *Umdetu'l-kârî*, 20/66.

⁸¹ Bk. Şâfiî, *el-Um*, 10/492.

me yoluna gitmiştir.⁸² Özellikle şu âyet-i kerimeyi delil olarak kullanması sebebiyle tenkîd edilmiştir.⁸³

فَنَادَتْهُ الْمَلِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا
وَخَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

“Zekeriyâ mâbedde durmuş, namaz kılariken melekler ona şöyle nidâ ettiler: “Allah sana kendisi tarafından gelen bir Kelime’yi tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ’yı müjdeler.” (Âl-i İmrân 3/39)

İmam Şafii’ye göre, Yüce Allah bu âyet-i kerîmede, ikramda bulunduğu kulu Yahya (a.s.)’ı, “efendi ve iffetli/nefsine hâkim olan kişi” (وَسَيِّدًا وَخَصُورًا) ifadesiyle anmıştır.

İmam Şafii bu değerdendirmedi sonra -“Allahu a‘lem” kaydı ile- bu durumun evlilikle haramlardan korunacak konumda olup, evlilikte yer alan hasletlere ihtiyaç duyan kişiler hakkında evlenmenin mendub olduğuna delalet ettiğini söylemiştir. Ayrıca bu konuda: “Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar .” (el-Mü’minun 23/5-6) anlamındaki âyet-i kerîmelerden de istidlal etmiştir.⁸⁴

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle adı geöen müctehide göre i‘tidal halinde evlenmenin mendub sayıldığı ve böylece onun kanatinin cumhurun genel kanaatiyle uyuştđu söylenebilir. Ancak her nasılsa bazı âlimler, ona göre evlenmenin mubah olduğunu net bir şekilde ifade etmişlerdir.⁸⁵ Meselâ Mâlikîlerden Kurtubî (ö. 671/1273) bunu, i‘tidâl hâli diyebileceğimiz “mutlak hal” olarak ifade etmiş;⁸⁶ Hanefîlerden İbnu’l-Hümâm (ö. 861/1457) i‘tidâl hâlimden söz ederken, bu durumda evlenmenin mubah olduğunun İmam Şafii’den nakledildiğini kaydetmiştir.⁸⁷

Yirminci yüzyıl âlimlerinden Abdurrahman el-Cezîrî (ö. 1360/1941), Şâfîlere göre evlenmede aslolanın “ibâha” olduğunu söylemiş;⁸⁸ Muham-

⁸² Meselâ, Âl-i İmrân 3/39, 14; en-Nûr 24/60.

⁸³ Bk. İbn Hazm, *el-Muħallâ*, 9/440-441 (isim verilmeden); Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193-194; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/137; İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 3/101. Aynı ‘*Umdetu’l-kârî*, 20/66.

⁸⁴ Şâfî, *el-Um*, 10/493. Bu eserin orijinal metninde bulunan “والمعاني التي في النكاح” ibaresi “evlilikte yer alan hasletler” şeklinde anlaşılmıştır. Daha farklı ve güzel bir şekilde de ifade edilebilir.

⁸⁵ Meselâ bk. Kâsânî, *Bedâi’*, 2/228; Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtûbî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrût: Dâru’r-Risaleti’l-İlmiyye, 1433/2016), 12/239; İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 3/101.

⁸⁶ Kurtûbî, *el-Câmi’*, 12/ 239.

⁸⁷ Bk. İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 3/100-101.

⁸⁸ Bk. Cezîrî, *el-Mezâhibu’l-erba’a*, 4/7.

med Ebû Zehre (ö. 1974)⁸⁹ ve Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 2015)⁹⁰ de i'tidâl hâ-
linden söz ederlerken Şâfîlilere göre evlenmenin mubah olduğunu açıkça
belirtmiştir.⁹¹ Asrımızın saygın âlimlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî de
Şâfîlilere göre evlenmenin mubah sayıldığını ve evlenmeyi terk etmenin
kişiyi günahkâr kılmayacağını açıkça söylemiş ve sonra bunun normal
durumlar (hâlâtü'l-âdiye) için geçerli olduğunu bildirmiştir ki, haramlara
düşme konusunda insanın nefsinden emin olduğu normal (adî) durumlar
olarak ifade ettiği bu durumlara, i'tidâl hâli denilebilir.⁹²

Aslında bazı Şâfîî kaynaklarda, evlenmenin “câiz” olduğu ifade edilmiş-
tir.⁹³ Nevevî (ö. 676/1277) bunun mezhebin görüşü olduğunu da belirtmiş-
tir.⁹⁴ Bilindiği gibi “câiz”in bir anlamı da “mubah”tır.⁹⁵ Ayrıca Şîrbînî'nin
(ö. 977/1570) evlenme tarifinde de buna işaret olabileceği söylenebilir.
Sözü edilen tarif şudur: “Nikâh, inkâh veya tezvîc sözleri ile yahut bu söz-
lerden birinin anlamını ifade eden herhangi bir söz ile cinsî münasebetin
mubah kılınmasını (ibâhat-i vat') içine alan bir akittir.”⁹⁶

Bu tarifte “ibâhat-i vat” ifadesiyle nikâhın hem konusu, hem hükmü,
hem de gayelerinden biri dile getirilmiştir.⁹⁷ Ayrıca burada “İbâha” lafzı ile
i'tidâl hâlinde evlenmenin hükmüne de işaret edilmiş olabilir. Süleyman
el-Büceyrimî (ö. 1221/1866) de nikahtan söz ederken “onun aslı ibâhadır”
diyerek bu konuda çok net bir ifade kullanmıştır.⁹⁸

Ne var ki, Nevevî diğer bir eserinde evlenmenin mubah olup olmadığını
belirtmeksizin Şâfî'ye ve mezhebinin fakihlerinin çoğunluğuna göre, malî
bakımdan evlenmeye gücü yetmekle birlikte, şehvî açıdan evlenmeye
arzu duymayan bir kimsenin evlenmeyi terk ederek ibadetle meşgul olma-
sının daha faziletli olduğunu bildirdikten sonra, Ebû Hanîfe (ö. 150/767)
ile İmam Mâlik'in (ö. 179/796) ve Şâfîî ashâbından bazılarının aksi gö-

⁸⁹ Bk. Muhammed Ebû Zehre, *el-Ahvâlau 'ş-şahsiyye*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1957), 23-24.

⁹⁰ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuh*, (Dimaşk: Daru'l-fikr, 4. Basım, 1418/1997), 9/6518.

⁹¹ Bk. Ebû Zehra, *el-Ahvâlu 'ş-şahsiyye*, 23-24.

⁹² Bk. Muhammed Alî es-Sâbûnî, *Revâi 'ul-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1436/2015), 2/174-175.

⁹³ Meselâ, bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 2/33 (...النكاح جائز لقوله تعالى...); Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû 'şerhu'l-Muhezzeb* (Medîne: Mektebetü's-Selefiyye, ts.), 16/125.

⁹⁴ Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/129.

⁹⁵ Bk. Muhammed A'lâ b. Alî et-Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm* (İstanbul: Dâru Kahraman, 1404/1984), 1/207.

⁹⁶ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/123; Aynı tarif için bk. Gamravî, *es-Sirâcu'l-vehhâc*, 359.

⁹⁷ Bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/139-141. Detaylı bilgi için bk. Şâfîî, *el-Um*, 10/78-79 (özellikle 125 vd.).

⁹⁸ Süleyman el-Büceyrimî, *Tuhfetü'l-hâbib 'alâ şerhi'l-Haţîb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 3/356.

rüşte olduklarını söylemiştir.⁹⁹ Yine Şâfiîlerden İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) malî durumdan söz etmeksizin, İmam Şâfiî'nin naklettiğimiz görüşüne benzer bir açıklamadan sonra, ibadet eden bir kimse için bu durumda evlenmeyi terk etmenin daha faziletli olduğunu ve bu konuda Hanefilerin farklı düşündüğünü belirtmiştir.¹⁰⁰

Yukarıda söz edildiği gibi Hanefilere göre evlenmenin nâfile ibadetlerden daha faziletli sayıldığı hal, i'tidâl hâlidir ve onlara göre yerinde tanıtılan bu hâl, yukarıda açıklanmaya çalışılan durumdan farklıdır. Dolayısıyla konumuzla ilgili olarak bu açıdan da bir müşkil bulunmaktadır. Şâfiîlere göre sözü geçen hâlin onlar açısından i'tidâl hâli sayılmamasının daha doğru olacağı söylenebilir. İmam Şâfiî'nin yukarıda özü nakledilen görüşünde de buna işaret olduğu kanaati hasıl olmuştur. Çünkü, i'tidâl hâli insanların çoğunluğunun hâlidir. Halbuki, evlenmeye ihtiyaç duymayan kişilerin toplum içindeki oranı oldukça azdır. Burada onun sözünden konunun bu tarafıyla ilgili kısmını aynen nakletmek faydalı olacaktır.¹⁰¹

”وَمَنْ لَمْ يَتَّقْ نَفْسَهُ وَلَمْ يَحْتَجَّ إِلَى النَّكَاحِ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ بَانَ لَمْ تَخْلُقْ فِيهِ الشَّهْوَةُ الَّتِي جُعِلَتْ فِي أَكْثَرِ الْخَلْقِ...”

Bu cümlede de açıkça ifade edildiği üzere insanların çoğunluğu yaratılıştan şehvete sahiptirler. İmam Şâfiî bunlar için değil, aksi durumda olanlar için evlenme yerine ibadetle meşguliyetin daha sevimli/faziletli olduğunu söylemiştir. Ayrıca o evlilikle haramlardan korunma ve evlilik hayatında bulunan hasletler sebebiyle, evlenmeye ihtiyaç duyan kişiler için evlenmenin mendub olduğunu ifade etmiştir. Herhangi bir mendup ve nâfileyi yapan kimse sevap kazanır.¹⁰² Mubah ise yapılması sevâbı, terk edilmesi azabı gerektirmeyen; farklı bir ifade ile yapıp yapılmaması eşit olan bir hükümdür.¹⁰³ Normal şartlarda evlenmek nâfile ibadetlerden daha faziletli kabul edildiğine göre onun mubah hükmüyle nitelendirilmesi doğru olamaz.

Diğer yandan, Şirbîni'nin nakline göre Nevevî, evlenmenin mubah olup olmasını niyete bağlamıştır. Ona göre bir kimse haramlardan korunmak, salih çocuk sahibi olmak gibi itaat sayılabilecek şeylere kavuşmak için evlenirse, - ki bunlar âhîret amellerindedir- uhrevî mükâfatı vardır. Aksi du-

⁹⁹ Bk. Nevevî, *Şerhu Müslim*, 9/174.

¹⁰⁰ Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc* (Şirvânî ve İbn Kâsım el-İbâdî'nin el-Abbâdî'nin *Hâşiyeleriyle birlikte*), 7/186.

¹⁰¹ Bk. Şâfiî, *el-Um*, 10/492.

¹⁰² Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ (Debûsî), *Takvîmu'l-edille*, thk. Halil Muhyiddin (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1421), 77; Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrû'l-İslâm Alî b. Muhammed el-Pezdevî, *Usûlu'l-Pezdevî* (Karaçi: Matbaatu Câvid Berîs, y.y., ts.), 139; Şemsüleimme es-Serahsî, *Uşûlu's-Serahsî*, thk. Ebu'l Vefa el-Afgânî (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1414), 1/115.

¹⁰³ Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 2/436.

rumda (böyle bir niyet taşımaksızın) evlenme mubah olur.¹⁰⁴

Muhtemelen Abdurrahman Cezîrî (ö. 1360/1941) de Nevevî'nin bu değerlendirmesinden hareketle, Şâfîlilere göre nikâhta aslolanın "ibâha" olduğunu belirttikten sonra şöyle demektedir: "Bir şahsın lezzet alma ve faydalanma maksadıyla evlenmesi mubah olur. Evlenmekle iffetli olmaya veya çocuk sahibi olmaya niyet ederse müstehap olur"¹⁰⁵

Bazı kaynaklarda da evlenmenin müstehap oluşuyla ilgili şu bilgi bulunmaktadır: Şehvî açıdan evlenmeye ihtiyaç duyup, mehir ve nafakaya güç yetiren bir kimsenin evlenmesi müstehaptır. Fakat -mehir ve nafakaya güç yetirse bile- evlenmeye ihtiyaç duymayanın ise evlenmemesi müstehaptır.¹⁰⁶ Bunlardan ilkinin Şâfîlilere göre göre i'tidâl hâli saymak ve İmam Şâfî'nin konuyla ilgili sözlerini de bu şekilde anlamlandırmak mümkündür.

Buraya kadar verilen bilgi ve yapılan değerlendirmeler ışığında -tartışmaya açık olmak kaydıyla- şunlar söylenebilir:

1. Şâfîlilere ait bazı fıkıh kitaplarında bulunan "câiz" ve "ibâha" gibi kavramlar evlenmenin konumuzun dışındaki hükümleri açısından evlenmede aslî hükümdür. Yani bu kavramlar ile anlatılmak istenen şey, evlenenlerin cinsî yönden birbirlerinden faydalanmalarının helâl oluşudur; farklı bir ifade ile mubahlığıdır.

2. İmam Şâfî'ye göre evlenmenin hükmünde en belirleyici/önde gelen kriter evlenmeye ihtiyaç duymaktır. Öncelikle buna göre i'tidâl hâlindeki kişi için evlenmek -evlenmemekle eşit derecede bir hüküm ifade etme anlamında- mubah olamaz. Aksine cinsî bakımdan evlenmeye ihtiyaç duyup, evlilikle haramlardan korunacak ve evlilik hayatında bulunan hasletlere kavuşacak kişiler için evlenmek menduptur.

3. Şâfîlilere göre göre i'tidâl hâli: Şehvî açıdan evlenmeye ihtiyaç yapmakla birlikte, mehir ve nafakaya güç yetirme hâlidir. Bu durumda olan bir kimsenin evlenmesi de müstehaptır. Dolayısıyla bu anlamda Şâfîlilere göre evlenmek mubah değildir ve ana hatlarıyla bu fukahanın cumhurunun da mezhebidir.

4. Çeşitli sebeplerle yaratılıştan yahut yaşlılık veya başka ârizî bir durumdan dolayı cinsî bakımdan şehveti bulunmamaları sebebiyle evlenmeye ihtiyaç duymayan erkek ve kadınların Yüce Allah'a nâfile ibadet

¹⁰⁴ Bk. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/126.

¹⁰⁵ Cezîrî, *el-Mezâhibu'l-erba'a*, 4/7. Evlenmede niyetin önemi konusunda, Yunus Vehbi Yavuz da şöyle diyor: "Evlenmek, şehvî arzuların tatmini için değil sırf Allah rızası için ve Ümmet-i Muhammed'in sayısının çoğalması için yapılmalıdır. Şehvî arzuların tatmini düşüncesiyle kurulan evliliklerden ne arzu edilen mutluluk, ne de istenilen biçimde evlât elde etmek mümkündür... evlilikler sırf sünnet olduğu için ve neslin çoğalması için olursa böyle bir evlilik kendini ibadete vermekten daha faziletlidir.", Yunus Vehbi Yavuz, *Siyasal ve Sosyal Boyutlarıyla İslâm* (İstanbul: Tuğrâ Neşriyat, 1992), 231.

¹⁰⁶ Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 2/35; Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/130.

için evlenmeyi terk etmeleri daha faziletlidir. Evlenmeye ihtiyaç duyanların ise evlenmesi daha faziletlidir. Ancak bazı Şafîiler bu konuda farklı bir ayırım daha yapmışlardır ki onu da hatırdı tutmakta fayda vardır. Meselâ Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdı (ö. 450/1058) evlenmenin hükmünden söz ederken kişileri sadece cinsi münasebete ihtiyaçlarına göre üç gruba ayırmış; mehir ve nafaka gibi evlenmenin mâlî mükellefiyetlerinden hiç söz etmemiştir. Ona göre bu üç gruptan birisi de şehvî bakımdan i'tidal halinde bulunanlardan oluşur ve böyle kimselerin evlenme meselesi fazilet yönüyle şöyle değerlendirilir: İlim tahsili veya ibadet gibi bir taatle meşgul olan kimse açısından, ilim ve ibadetle meşgul olmaya devam edebilmek için evlenmeyi terk etmek daha faziletli ve evlâdır. Böyle bir taatle meşgul olmayıp dünyevî işlerle uğraşan kimse açısından ise evlenmek iki sebeple daha faziletlidir: Evlenmek onu dünyaya hırsıyla bağlanmaktan muhafaza eder ve bir de evlilikte çocuk sahibi olma isteği vardır ki bu da onun için bir dua kaynağı olabilir.¹⁰⁷ Aslında adı geçen fakih gibi bazı Şâfîilerin bu kanaati çerçevesinde ilim ve ibadet gibi dinî bir işle meşgul olan kimsenin evliliği açısından şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Şayet şehvî açıdan normal durumda olan kimsenin evlenmesi kendisini böyle bir taatten alıkoyacaksa evliliği terk etmesi; taatini etkilemeyecekse evlenmesi daha faziletlidir. Fakat -yukarıda da belirtildiği üzere- bu çalışmada İmam Şafii'nin böyle düşünmediği kanaati hasıl olmuştur. Nitekim Şemseddin Remlî (ö. 1004/1596), mehir, kıyafet ve günlük nafaka gibi evlenmenin mâlî ihtiyaçlarınınını karşılama gücü ile birlikte cinsi münasebet arzusuyla evlenmeye ihtiyaç duyan kimsenin evlenmesinin müstehap olduğunu ve bu konuda ibadetle meşgul olup olmamak arasında fark bulunmadığını söylemiştir.¹⁰⁸ Elbette burada evlenmenin mâlî giderlerinin de değerlendirmeye katıldığını dikkate almak gerekir. Ama yukarıda belirtildiği üzere Mâverdı'nın bu konuda ne düşündüğü öğrenilememiş ve onun, i'tidal halini belirlemede sadece cinsî bakımdan şehvetin derecesini esas aldığı anlaşılmıştır. Onun bu durumu iki kısma ayırıp taat meselesiyle değerlendirerek -evlenmeye ihtiyaç duymasına rağmen- taatle meşgul olan kimsenin taatinin devamı için evlenmemeyi daha faziletli ve evlâ görmesi, İmam Şafii'nin görüşüyle uyuşmamaktadır. Çünkü -yerinde anlatıldığı üzere- adı geçen müçtehid şehvî bakımdan evlenmeye ihtiyaç duymayacak olan kişiler hakkında, evlenmeyi terkedip, nâfile ibadetle meşgul olmayı faziletli saymıştır.

¹⁰⁷ Bk. Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Mâverdı, *el-Hâvi'l Kebîr fî fikhi Mezheb'l-İmâmi's-Şâfîi*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, 1999), 9/32-33.

¹⁰⁸ Bk. Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/180.

1.3. Evlenmenin Aslı Hükmü ile İlgili Zâhirîlerin Görüşü

Zahirî mezhebine göre evlenme farzdır.¹⁰⁹ Mezhebinin en büyük temsilcisi İbn Hazm'ın (ö. 456/1064), zâhirî bakış açısına göre kaleme aldığı meşhur eserinin "kitâbu'n-nikâh" ile ilgili ilk cümlesi şöyledir: "Yer/mesken bulunduğu takdirde, cinsî münasebete gücü yeten herkesin evlenmesi... farzdır. Bu ikisinden birini yapması mutlaka gereklidir. Şayet bundan aciz kalırsa daha çok oruç tutar."¹¹⁰ Bu cümleye göre -adı geçen mezhebin nazarında- evlenmede aslı hükmün farz olduğu rahatlıkla söylenebilir. Onların bu konudaki delilleri şöylece sıralanabilir:¹¹¹

1. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ın -daha önce makalede nakledilen- rivayetine göre Peygamberimiz (s.a.s.) gençlere evlenmeyi emretmiştir.

2. Peygamberimiz (s.a.s.), evlenmek istemeyen Osman b. Maz'ûn (r.a.)'ın kadınlardan uzak durup evlenmeyi terk etmesini (tebettül)¹¹² yasaklamıştır. Seleften bir topluluk da bu görüştedir.

Konuyla ilgili olarak kendisinden rivâyete göre, Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s.), Osman b. Maz'un (r.a.)'ın kadınlardan ilgiyi kesmek üzere aldığı evlenmeme kararını kabul etmedi. Eğer ona izin verseydi kendimizi hadım yapardık."¹¹³

3. Sa'id b. Hişâm b. Âmir (r.a.)'ın sorusu üzerine, Aişe (r.a.) onun evlenmeyi terk etmemesini istemiştir. Bu rivayete göre adı geçen sahâbî, Aişe (r.a.)'ya evlenmeyi terk etme konusunu sormuş; o da şöyle demiştir: "Böyle yapma; sen Yüce Allah'ın 'Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik...' sözünü duymadın mı? Evlenmeyi terk etme."¹¹⁴ Zahirîlerin bunlardan başka delilleri de vardır.¹¹⁵

1.4. Evlenmenin Aslı Hükmü ile İlgili Genel Değerlendirme ve Tercih

Daha önce de ifade edildiği gibi fıkıh bilginleri insanların çeşitli durumlarını da dikkate alarak ilgili naslar çerçevesinde öncelikle evlenmenin

¹⁰⁹ İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 9/440; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, 2/2; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 168 (son üç kaynaktaki farz anlamında "vacib" kavramı kullanılmıştır).

¹¹⁰ İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 9/440. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/44. Metindeki cümlelerin orijinali şöyledir:

” كتاب النكاح 1815 مسألة : وفرض على كل قادر على الوطئ ان وجد من أين يتزوج أو يتسرى أن يفعل أحدهما ولا بد فان عجز عن ذلك فليكثر من الصوم “

¹¹¹ İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 9/440-441.

¹¹² Tebettül: Kadınlardan ilgiyi kesmek/uzak durmak ve evlenmeyi terk etmektir (Mübârek b. Muhammed b. Esîr, *en-Nihâye fî garibi'l-ḥadîş ve'l-eşer*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut; el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979), "btl (بتل)", 1/94.). Tarifi orijinali şöyledir: النَّبْتُ: الإِنْقِطَاعُ عَنِ النِّسَاءِ وَتَرْكُ النِّكَاحِ

¹¹³ Buhârî, "Nikah", 8; Müslim, "Nikah", 6; Tirmîzî, "Nikah", 2 (hasen-sahih kaydıyla).

¹¹⁴ Nesâî, "Nikâh", 4.

¹¹⁵ Bk. İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 9/440.

aslı hükmünü tespit etmeğe çalışmışlardır. Onların cumhuru i'tidâl halinde evlenmenin sünnet olduğu kanaatine ulaşmışlardır. Tercihe şâyân görüşüde budur. Çünkü “hukuka uygun evlilik hayatının, ahlâkın güzelleştirilmesi, nefsin haramlardan korunması, fitnenin defedilmesi, çocuk terbiyesi, işlerini görmekten âciz olan Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması, akraba ve muhtaçlara nafaka verilmesi ve Müslümanların çoğalması gibi birçok faydası bulunmaktadır.”¹¹⁶

Her yönüyle uygun; evlenmenin maslahatlarının gerçekleşmesine elverişli bir evlilik hayatı için normal sayılabilen i'tidâl halinde evlenmek ve dolayısıyla evlilik hayatının meşguliyetleri, sırf nâfile ibadet maksadı ile evlenmeyi terk etmekten daha faziletlidir. Ashâb-ı kirâmın söz ve fiilinin zâhiri bu doğrultudadır. Başta Hanefiler olmak üzere fukahânın cumhuru da bu görüştedirler.

Yukarıdaki incelemeden anlaşıldığına göre, bu konuda aksi görüşte olduğu sanılan- İmam Şâfiî (ö. 204/820) de ana hatlarıyla fukahânın cumhurdan farklı düşünmemektedir. Ancak burada bazı Şâfiîlerin -shevâî bakımdan i'tidâl halini değerlendirirken- farzlar dışındaki ibadetler ve ilimle meşgul olan kimsenin evliliğinin bu meşguliyyete ket vurup vurmamasını önemli bulduklarını ve görüşlerini buna göre şekillendirdiklerini de hatırlatmak, ihtiyatlı olmaya uygun düşecektir.

Konuyla ilgili deliller bir bütün olarak değerlendirildiğinde Zâhirî mezhebinin görüşünün kabulü ve ona göre uygulama isteği bazı sakıncalı sonuçlara ve evlilikten beklenen maslahatların kaybına götürebilir.

2. KİŞİLERİN DURUMLARINA GÖRE EVLENMENİN HÜKMÜ

Yukarıda da ifade edildiği gibi fıkıh bilginleri evlenmenin hükmünü (şer'î sıfatını) tespit etmek için kıymetli incelemeler yapmışlar ve konuda kişilerin shevâî, mâlî ve iradî vs. durumlarının dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre evlenmenin hükmü, farz, vacip, sünnet, mubah, mekruh ve haram arasında- değişebilmektedir. Bu cümleden olmak üzere evlenmenin hükmü, Hanefilerce önceki cümlede sayılanlardan herhangi biri olmak üzere altı;¹¹⁷ Mâlikî ve Şafiilerce farz anlamında vacip, müstehap (sünnet/mendup), mubah, mekruh ve haram olmak üzere beş;¹¹⁸ Hanbelilerce ise farz anlamında vacip, müstehap (sünnet/mendup)

¹¹⁶ Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi Ve Evlilik Hayatının Faydaları”, 272. Bu konuda Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/98, 101. Ayrıca bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/139; 'Aynî, *Umdu'u'l-kârî*, 20/66; Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/315.

¹¹⁷ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/84-86; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/6 vd.

¹¹⁸ Malikiler için bk. *el-Kavânînu'l-fikhîyye*, 168; Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/165. Şafiler için bk. İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 183-188; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 3/125-126.

ve mubah olmak üzere üç¹¹⁹ hükümden biridir.

2.1. Evlenmenin Farz Olma Durumu

Hanefilere göre farz: “Kendisinde şüphe bulunmayan bir delil ile sâbit olan şeydir.”¹²⁰ Farz bir teklîf, hem itikâdî hem de amelî bakımdan bağlayıcıdır.¹²¹ Hanefiler dışındaki mezhepler genellikle farz yerine aynı anlamda vâcib kavramını kullanırlar.¹²² Bu makalede her ikisi için de genellikle farz kavramı kullanılacaktır.

Hanefilere göre evlenmediği takdirde zinâya düşme korkusunun bulunduğu şiddetli iştihak hâline “tevekkân” hâli denir. Bu hâliyle birlikte mehir ve nafakaya gücü yeten kimse, kesin olarak zinâya düşme korkusu taşır da kendisini -oruç tutmak gibi- meşru yollarla sakinleştirmeye imkân bulamazsa onun evlenmesi farzdır.¹²³ Böyle bir Müslüman evlenmeyi terk ederse günahkâr olur.¹²⁴

Bazı Hanefiler “tevekkân” hâlinde evlenmenin “vacip” olduğunu söylemişlerse de¹²⁵ bunun “farz”a da şâmil bir vacip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mevsilî (ö. 683/1284) buna işaret etmiştir.¹²⁶ Kâsânî (ö. 587/1191) de bu durumda evlenmenin farziyetinde ihtilaf bulunmadığını belirttiikten sonra, nefisini alıkoyamayacak derecede kadınlara karşı istek duyup, mehir ve nafaka vermeye muktedir durumda olan kimsenin, evlenmediği takdirde

¹¹⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/7 vd.; Buhûfî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, 5/6-8. Tetkik edilebilen Hanbelî kaynaklarında evlenmenin mekruh ve haram olma durumuna rastlanamamıştır.

¹²⁰ Ebû Muhammed Celâlüddîn Ömer el-Habbâzî, *el-Muğnî fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Mazhar Bekâ (Mekke: Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 1403/1983), 83. *Tarîfin* Arapça orijinali şöyledir: “ما ثبت دليل لا شبهة فيه”

¹²¹ Farzları koruma ve onlara göre yaşamada büyük bir özen göstermek gerekir (Pezdevî, *Usûl*, 136). Fazları yerine getirenler övgüye lâyık görülür ve sevap kazanır; mazeretsiz terk edenler ise kınanır ve uhrevî cezâyı hak ederler [İbrahim Kafi Dönmez, “Farz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12/184 İstanbul: TDV Yayınları, 1995) 12/184].

¹²² Muhammed b. Tayyib el-Bâkılânî, *et-Takrib ve'l- İrşad*, thk. Abdulhamîd b. Ali (b.y.: Müessesetü'r-risale, 1413), 1/294; Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *Kitâbu'l-hudûd fî'l-usûl*, thk. Nezîh Hamâde (Beyrut: Müessesese Za'bi, 1392), 55; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-Ihkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzak Affî (Riyad: Daru's Samiyyi, 1424), 1/136; Bedruddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîd fî usûli'l-fikh* (Kuveyt: Vezâratü'l-evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslamiyye, 2. Basım, 1413), 1/181; Şemsüddin Muhammed b. Müflih, *Usûlü'l-fikh*, thk. Fehd b. Muhammed es-Sedhân (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1420), 1/187.

¹²³ Bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/6. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/41.

¹²⁴ Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/228; Bilmen, *Kâmus*, 2/41.

¹²⁵ Bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/82.

¹²⁶ Bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/82.

günahkâr olacağını söylemiştir.¹²⁷

Bazı Hanefîlere göre i'tidâl hâlinde evlenme cenâze namazı ve cihâd gibi farz-ı kifâyedir. Bazı Müslümanların evlenmesiyle, diğerlerinden mükellefiyet düşer.¹²⁸

Mâlikîlere göre, evlenmeye ihtiyaç duyup, evlenmediği takdirde zinâyâ düşme korkusu taşıyan kimse, mehir, nafaka ve elbise gibi malî güce sahip ise, onun evlenmesi farzdır.¹²⁹ Evlenmeye ihtiyaç duyup, evlenmediği takdirde zinâyâ düşme korkusu taşıyan kadın için de evlenmek farzdır.¹³⁰

Şâfiîlere göre, mehir, kıyafet ve günlük nafaka gibi evlenmenin ekonomik giderlerini karşılamaya güç yetirmekle birlikte, cinsî münasebete iştiyakıyla evlenmeye ihtiyaç duyan ve evlenmediği takdirde de zinâ yapma korkusu taşıyıp başka meşru bir yolla bu ihtiyacını gideremeyecek durumda olan kişinin evlenmesi farzdır.¹³¹ Onlar bu konuda -daha önce makalede nakledilen- Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ın rivayetini delil olarak kullanmışlardır. Şâfiîlerden Şihabuddin Ahmed el-Ezraî'nin (ö. 783/1381) mezhebin fıkıh bilginlerinden nakline göre cinsî arzusunu ancak evlenmek suretiyle teskin edebilecek olan kadının evlenmesi de farzdır.¹³²

Hanbelîlere göre, evlenmediği takdirde zinâ etme korkusu taşıyan erkek ve kadının evlenmesi farzdır. Bu korkunun kesin veya zannî olması arasında fark yoktur. Çünkü kişinin iffetli olması ve nefsinin haramlardan korunması için evlenme yoluna tutunması gerekir.¹³³

2.2. Evlenmenin Vâcip Olma Durumu

Burada vacip hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Hanefîlere göre terim anlamı itibâriyle vâcib: “Kendisinde şüphe bulunan/zannî bir delil ile bağlayıcı tarzda yapılması gerekli olan şeydir.”¹³⁴ Onlara göre

¹²⁷ Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/228. Ayrıca bk. İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/100.

¹²⁸ Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/228. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/41-42.

¹²⁹ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 3/165. Ayrıca bk. İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 168.

¹³⁰ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 3/165.

¹³¹ Neslin bekâsı için bu durumda olan kişinin evlenmesinin farz-ı kifâye olduğuna dâir bir görüş de nakledilmiştir [Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1404/1984), 6/180-181].

¹³² Şemseddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/183.

¹³³ Buhâtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 5/7.

¹³⁴ Pezdevî, *Usûl*, 136; Habbâzî, *el-Muğni*, 84. Benzer tarifler için bk. Serahsî, *Usûl*, 1/111; Alâüddîn Muhammed es-Semerkandî, *Mizânu'l Usûl fi Netâici'l Ukûl*, thk. Abdulmelik Abdurrahman Esad es-Sadî (Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, 1404), 1/41, 42; Ebû Abdillâh Hüsâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî, *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb* (el-Vâfi ile birlikte) (Mekke: Câmî'atü Ummi'l-Kurâ, 1417), 2/775.

amel bakımından vâcibin hükmü farz gibidir; bağlayıcıdır.¹³⁵ Bu anlamda vacip sadece Hanefilere göre -farz ve sünnet arasındaki bir derecede bulun- nan- teklifi hükümdür. Dolayısıyla burada sadece onlara göre evlenmenin hükmünden söz edilecektir.

Hanefilere göre cinsi münasebete iştıyaklı olmakla birlikte zinâya düş- me korkusu taşımayıp, mehir ve nafakaya gücü yeten kimsenin evlenmesi vaciptir.¹³⁶ Böyle bir kimsenin zinâya düşme konusunda, kesin değilse de az bir korku taşımasından da söz edilmiştir.¹³⁷ Hatta zinâya düşme korkusu taşımadığı zaman da bu durumda olan bir kimseye evlenmenin vacip oldu- ğunu söyleyenler de vardır.¹³⁸

Bazı Hanefiler i'tidâl hâlinde de evlenmenin vacip olduğunu söylemiş, fakat vacibin niteliğinde ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı bu evlen- menin, selâma karşılık vermek gibi kifâye yoluyla vacip olduğunu; bir kısmı ise fitir sadakası, kurban kesmek ve vitir namazı gibi -tayin yoluyla- i'tikâden değil, amelen aynî vacip olduğunu söylemişlerdir.¹³⁹

2.3. Evlenmenin Sünnet Olma Durumu

Evlenmenin aslı hükmü başlığı altında aynı zamanda i'tidâl halinde ev- lenmenin hükmüne de yer verilmiş ve bu halde evlenmenin sünnet olduğu belirtilmişti. Ayrıca orada sünnetin hangi anlamda kullanıldığından da söz edilmişti. Hem anılan hâl hem de ilgili ayrıntılar fukahanın cumhuru açı- sından orada anlatıldığı için burada sadece Şafii mezhebi ile ilgili -bir kıs- mı da tekrar sayılabilecek- hükümler yer alacaktır. Onlara göre evlenmenin sünnet sayıldığı durumlar maddeler halinde şöylece sunulabilir:

1. Cinsi münasebete iştıyakı sebebiyle evlenmeye ihtiyaç duyup, mehir, kıyafet ve günlük nafaka gibi evlenmenin ekonomik giderlerini karşılama- ya gücü yeten kimsenin evlenmesi müstehap/sünnettir. Böyle bir kimsenin ibadetle meşgul olup olmaması arasında fark yoktur.¹⁴⁰ Onlar bu konuda -daha önce makalede nakledilen- Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ın rivayetini delil olarak kullanmışlardır.¹⁴¹

2. Şafiilerden Şihabuddin Ahmed el-Ezraî'nin mezhebin fıkıh bilgin-

¹³⁵ Pezdevî, *Usûl*, 137; Serahsî, *Usûl*, 1/111-112. Vâcibi terk etmenin de cezası vardır ancak onun cezası farzın cezasından daha hafiftir (bk. İbn Nuceym, *Fethu'l-Gaffâr*, 2/70. Ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/279).

¹³⁶ Bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/315. Ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/6-7; Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/42.

¹³⁷ Bk. İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 3/84.

¹³⁸ Meselâ bk. Hasan b. Ammâr eş-Şürûnbulâlî, *Ğunyetu zevi'l-ahkâm fi buğyeti Dureri'l-hukkâm* (Durer ile birlikte) (İstanbul: b.y., 1978), 1/326; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, 1/316.

¹³⁹ Bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/228.

¹⁴⁰ Şemseddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/180.

¹⁴¹ Şemseddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/180-181. Ayrıca bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/131.

lerinden nakline göre evlenmeye ihtiyaç duyması halinde evlenmesi câiz olan kadının evlenmesi menduptur.¹⁴²

3. Mehir ve nafakaya gücü yettiği halde cinsi münasebete iştiyak duymayan ve Yüce Allah'a nâfile ibadete de istekli olmayan bir kimse için evlenmenin müstehap olup olmayacağı konusunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre onun için evlenmek müstehap olmaz. Çünkü ihtiyacı olmayan bir şeyle zimmetini meşgul etmiş olur. Diğer görüşe göre ise ilgili rivayetlere göre amel etmiş olmak bakımından evlenmesi müstehaptır.¹⁴³

4. Cinsi münasebeti arzu etmesine rağmen, mehir ve nafakaya gücü yetmeyen evlenmemesi müstehap/sünnettir. Bu durumda olan kimse oruç tutarak korunmaya çalışır. Zimmetini mehir ve nafaka borcu ile meşgul etmez. Cinsi münasebete iştiyak duymayıp, Yüce Allah'a ibadeti isteyen kişinin evlenmemesi müstehaptır. Çünkü bu durumda o ihtiyaç duymadığı bir konuda zevciyet hukuku ile zimmetini borçlandırmış olur.¹⁴⁴

2.4. Evlenmenin Mubah Olma Durumu

Hanefilere göre gelecekte zevciyet hukukunu ifâdan âciz olacağından korkan kişinin evlenmesi mubahtır.¹⁴⁵

Mâlikîlere göre, zinâya düşme ve evlilik hukukunu ikame edememe korkusu taşımayan kimsenin evlenmesi mubahtır.¹⁴⁶ Başka bir tarife göre evlenmeye ve nesle ihtiyaç duymayan kimsenin evlenmesi mubahtır. Bu hükümde kadınlarla erkekler eşit konumdadırlar.¹⁴⁷

Şafilere göre, bir kimse haramlardan korunmak, salih çocuk sahibi olmak gibi itaat sayılabilecek şeylere kavuşmak için evlenirse,- ki bunlar âhiret amellerindendir- uhrevî mükâfatı vardır. Böyle bir niyet taşımaksızın evlenme mubah olur.¹⁴⁸

Hanbelîlere göre, cinsî bakımdan iktidarsız, hasta ve ihtiyar kimse gibi şehveti olmayan kişilerin evlenmesi mubahtır.¹⁴⁹

2.5. Evlenmenin Mekruh Olma Durumu

Hanefilere göre evlendiğinde eşine zulmetmek gibi zevciyet hukukunu ihlâl edeceğinden korkulan bir erkeğin evlenmesi mekruhtur.¹⁵⁰ Hanefîler

¹⁴² Şemseddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/183.

¹⁴³ Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/131.

¹⁴⁴ Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/131.

¹⁴⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 3/84-85. فَبِأَن يُخَافَ الْعَجْزَ عَنِ الْإِيْقَاءِ بِمَوَاجِبِهِ.

¹⁴⁶ İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, 168.

¹⁴⁷ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/165.

¹⁴⁸ Bk. Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/126.

¹⁴⁹ Buhûtî, *Keşşâfu'l-kinâ'*, 5/7.

¹⁵⁰ Bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/315; Bilmen, *Kâmus*, 2/42 (tahrimen mekruh kaydıyla).

bu durumu “havfu'l-cevr” olarak isimlendirmişlerdir.¹⁵¹

Mâlikîlere göre, zinâya düşme korkusu bulunmamakla birlikte, evlilik hukukunu ikame edememe korkusu taşıyan kimsenin evlenmesi mekruhtur.¹⁵² Başka bir tarife göre evlenmeye ihtiyaç duymayan ve evlendikleri takdirde ibadetten uzak kalacak, kadın ve erkeğin evlenmesi mekruhtur.¹⁵³

Şâfiîlere göre, herhangi bir hastalığı olmadığı halde, yaratılıştan veya başka bir arızî engelden dolayı cinsî münasebeti arzu etmemesi sebebiyle evlenmeye ihtiyaç duymayıp, evliliğin ekonomik ihtiyaçlarını da karşılayamayacak durumda olan kimsenin evlenmesi -ihtiyacı olmadığı halde gücünün yetmeyeceği bir borcu yüklenmesi sebebiyle mekruhtur. Evliliğin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilir durumda olmasına rağmen, ihtiyarlık, devamlı hastalık ve devamlı cinsî iktidarsızlık gibi bir kusuru bulunması sebebiyle evliliğe ihtiyacının olmamasıyla birlikte, genellikle kadını kötü yola (fesâd) sürüklenmekten koruyamayacak durumda olan kişinin evlenmesi mekruhtur. Şihabuddin Ahmed el-Ezraî'nin, mezhebin fıkıh bilginlerinden nakline göre, evlenmeye ihtiyaç duymaması halinde evlenmesi câiz olan kadının evlenmesi de mekruhtur.¹⁵⁴

2.6. Evlenmenin Haram Olma Durumu

Hanefîlere göre evlendiğinde kesin olarak eşine zulmedeceğinden korkan kimsenin evlenmesi haramdır.¹⁵⁵

Mâlikîlere göre, malî bakımdan evlenmeye gücü yetmeyen ve aynı zamanda zinâya düşme korkusu da taşımayan kimsenin evlenmesi haramdır.¹⁵⁶ Farklı bir tarife göre, zinâya düşmekten korkmayıp, evlendiğinde nafaka ve cinsî münasebete güç yetirememe sebebiyle eşine zarar verebilecek veya helal olmayan bir yerde kazanç temin etmek mecburiyetinde kalabilecek olan kimsenin evlenmesi haramdır. Haraşî'nin (ö. 1101/1690) sözünden anlaşıldığına göre, evlendiğinde eşinin hukukuna riayete güç yetirememe sebebiyle eşine zarar verebilecek durumda olup, zinâya düşmekten korkmayan bir kadının evlenmesi de haramdır.¹⁵⁷

Şâfiîlere göre evlenmeye ihtiyaç duymaması halinde, kocasının haklarını yerine getiremeyeceğini bilen bir kadının evlenmesi haramdır.¹⁵⁸

¹⁵¹ Bk. Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/315.

¹⁵² İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, 168.

¹⁵³ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/165.

¹⁵⁴ Şemseddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc* 6/183.

¹⁵⁵ Bu duruma “havfu'l-cevr” hâli denir. Bk. İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 3/84; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/7. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/42; Döndüren, Hamdi, *Aile İlmihali*, 153.

¹⁵⁶ İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, 168.

¹⁵⁷ Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/165.

¹⁵⁸ Şemseddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/183.

2.7. Kişilerin Durumlarına Göre Evlenmenin Hükmüyle İlgili Genel Değerlendirme

Burada değerlendirilmesi gereken birçok mesele bundan hemen sonra gelecek “sonuç” kısmında yer alacağı için tekrardan kaçınmak üzere sadece şunlar söylenebilir: Anlaşıldığı üzere konuyu teklifi hükümler açısından en çok ayrıntısıyla inceleyip değerlendirenler Hanefiler ve onlardan sonra yer almak üzere Mâlikî, Şafii ve Hanbelîlerdir. Zahiriler ise kısaca evlenme yeri bulup, cinsî münasebete gücü yeten herkes için evlenmenin farz olduğunu söylemiş; başka bir hükümden söz etmemişlerdir. Kişilerin durumlarına göre evlenmenin hükmüyle ilgili olarak dört mezheb içinde en çok dikkat çeken görüş Hanbelîlerin görüşüdür. Onlar hemen bir tek kriteri esas alarak kişilerin evlenmesini teşvik etmişlerdir. Böylece kişilerin mâlî durumunu hesaba katmayarak hem fakir zengin ayırımı yapmamışlar hem de evlenmeye mekruh ve haram sıfatları vermeyerek insanları aile kurmaktan sakındırmamışlardır. Bu konuda zamanın ve kişilerin şartlarına göre karar vermek daha uygun olabilirse de prensip olarak Hanbelîlerin bu anlayışını takdir etmek bir borç gibi görünüyor.

SONUÇ

Fıkıh bilginleri, evlenmenin hükmünü tespit için büyük bir ihtimâm ile gayret göstermişlerdir. Öncelikle onlar kişilerin cinsî arzuları, ekonomik imkânları, psiko-sosyal durumları ve ibâdet hayatları çerçevesinde bazı kriterler belirlemişler ve görüşlerini bu kriterler üzerine bina etmeye çalışmışlardır. Ayrıca özellikle Hanefiler tevekân, i’tidâl ve havfu’l-cevr hâli gibi bu konuyla ilgili bazı tabirler oluşturmuşlardır. Buna göre:

1. Fıkıh bilginleri bir kimsenin evlenme mükellefiyetinde cinsi açıdan evlenme ihtiyacını ittifakla kabul etmişler ve evlenmenin hükmünü genellikle bu ihtiyacın derecesi çerçevesinde belirlemeye çalışmışlardır. Bu konuda özellikle kişinin kendisini zinâdan alıkoyamayacak derecedeki şehvî arzusuna ehemmiyet verilmiştir.

2. Fıkıh bilginlerinin büyük çoğunluğu -özellikle erkekler açısından evlenmenin hükmünü tespitite- ikinci derecede kişinin ekonomik imkânlarını; mehir ve nafaka gibi masrafları karşılayabilme durumunu dikkate almışlardır.

3. Fıkıh bilginlerinin önemli bir kısmı, evlenmenin hükmünü tespitite kişilerin karı-koca hukukuna riâyet meselesine de ehemmiyet vermişlerdir.

4. Yine fıkıh bilginlerinin önemli bir kısmı evlenmenin hükmünü tespitite kişinin ibadet hayatının evlilikten etkilenip etkilemeyeceğini de mütalaa-larına katmışlardır.

5. Özellikle Hanefiler erkek açısından kadına zülüm meselesini de değerlendirmişlerdir. Onlar bu konuda -evlendiğinde eşine zulmetme korkusunun bulunduğu hâl olarak karşılık verilen- “havfu’l-cevr” tabirini oluşturmuşlar

ve bu korkusu kesin olan erkeğin evlenmesini haram saymışlardır.

6. Bazı fıkıh bilginleri erkek açısından evlendiği takdirde helâl olmayan kazanç yoluna mecbur kalma ihtimâlîni de değerlendirmişlerdir.

7. Evlenmenin hükmü (şer'î sıfatı), yukarıdaki kriterler çerçevesinde şahısların durumlarına göre; farz, vacip, sünnet, mubah, mekruh veya haram hükümlerinden birisidir.

8. Çeşitli açılardan normal kriterlere sahip olma hali olarak bilinen i'tidâl halinde evlenmenin hükmü konusunda -ana hatlarıyla- farz, sünnet ve mubah olmak üzere üç farklı görüş bulunmaktadır. Evlenmek Zahirîlere göre farz, cumhura göre sünnettir. Tespit edilebildiği kadarıyla genellikle İmam Şâfiî ve dolayısıyla Şâfiîlere göre evlenmenin mubah olduğu bilinmektedir. Bu makalede ise Şâfiîlerin aslında cumhurdan farklı düşünmediği, bir başka deyişle onlara göre de evlenmenin mubah değil, aksine sünnet kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu cümleden olmak üzere fukahânın tamamına yakın çoğunluğuna göre i'tidâl halinde evlenmenin sünnet olduğu söylenebilir. Ancak i'tidâl hâlinin muhtevâsı mezheplere göre az da olsa farklıdır. Özellikle diğer üç mezhebin aksine Hanbelîler bu konuda malî külfete güç yetirme şartını aramamışlardır.

9. Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre, i'tidâl halinde evlenme, evlenmeyi terk edip nâfile ibadetlerle meşgul olmaktan daha faziletlidir. Hatta Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme, dinin en güzel bir şekilde muhafaza edilmesi, ümmetin çoğalması ve Peygamber (s.a.s.)'in iftiharının gerçekleştirilmesi gibi evlenmenin bazı faydalarını saydıktan sonra şöyle demiştir: "...bunlardan başka evlenmenin birçok üstün maslahatı daha vardır. Bunlardan sadece birisi bile nâfile ibadetlerin tamamından evlâdır."

Bunun için sevgi ve rahmet duygularıyla devamı mümkün olabilecek ailelerin kurulması ve nesillerin ruh ve beden sağlığı bütünlüğü ile kıyamete kadar oradan ahenkle devamı hedeflenmiştir. Bu çerçevede gerekli tedbirler alınarak ailenin kurulup korunmasına hassasiyet gösterilmiştir. Bu cümleden olmak üzere, evlenme teşvik edilip, terkinden sakındırılmış; zinâ ve zinâyâ götürebilecek yollar yasaklanmış ve ilgili bir takım cezalar konulmuştur. Diğer taraftan eş seçiminde de bazı nitelikler aranmış, özellikle bu konuda dînî ve ahlâkî güzelliklerin esas alınması istenmiştir. Ayrıca başta veliler olmak üzere; yetki ve hayır sahiplerinin eşi olmayanları evlendirme işiyle ilgilenmeleri de istenmiştir.

Evlenme çağındaki gençlerimizin önemli bir kısmının evlenmek yerine yalnızlığı tercih etmelerinin sebepleri araştırılmalıdır. Mümkün olduğu kadarıyla onlar kırılıp incitilmeden o yollardan alınıp "aile sıcaklığı"nda ısıtılmalı ve cemiyete ısıdırılmalıdır. Aksi takdirde o yalnızların sayısı artmakta ve bu durum, ferdî ve içtimâî hayatı yaralamakta ve yara gittikçe derinleşmektedir. Bunun en güzel yollarından biri de gerekli maddi ve manevi desteği esirgmeden onları zamanında evlendirmek olabilir. Böylece

hem onlar hem kendimiz hem de cemiyet ve devletimiz korunmuş ve güçlü kılınmış olur.

KAYNAKÇA

Abdulazîz Buhârî, Alâuddîn Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfu'l-esrâr an Usûli'l-Pezdevî*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut: 1418.

Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn. *el-Ahvâlu's-şahsiyye fi's-şerî'a-ti'l-İslâmiyye*. B.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1404/1984.

Adevî Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî. *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Mihtaşari Sidi Halil*. 2 Cilt. (me'a Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebir) Kahire: Matba'atu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.

Ahsîkesî, Ebû Abdillâh Hüsâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer. *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb (el-Vâfi ile birlikte)*. Mekke: Câmi'a-tü Ummi'l-Kurâ, 1417.

Ahterî, Muslihuddin Mustafa. *Ahterî-i kebir*. İstanbul: Dersâdet, 1322.

Âmidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Thk. Abdurrezzak Affî. Riyad: Daru's Samîyyi, 1424.

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988.

Aydın, Mehmet Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrût: y.y., ts.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. el-'Înâye (Fet-hu'l-kadîr ile birlikte). 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef. *Kitâbu'l-hudûd fi'l-usûl*. Thk. Nezîh Hamâde. Beyrut: Müessesese Za'bi, 1392.

Bâkîllânî, Muhammed b. Tayyib. *et-Takrib ve'l-İrşad*. Thk. Abdulhamîd b. Ali. b.y. : Müessesetü'r-risale, 1413.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtü Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. 8 Cilt (üç mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım. 1413/1992.

Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salahuddin b. Hasan b. İdris. *Keşşâfu'l-kinâ'an metni'l-İkna'*. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, ts.

Büceyrimî, Süleyman. *Tuhfetü'l-habîb 'alâ şerhi'l-Haţîb*. B.y.: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995. 4 Cilt.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Thk. Muhammed es-Sâdik. 5 Cilt. Beyrût: 1405/1985.

Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Fıkh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*.

İstanbul: Çağrı Yayınları, 1404/1984.

Cürcânî, Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî. *Kitâbu 'l-Ta'rifât*. b.y.: y.y., ts.

Dağcı, Şamil. "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I" (Sürekli Evlenme Engelleri). *Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 39 (1999).

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed. *Takvîmu 'l-edille*. Thk. Halil Muhyiddin. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1416/1995.

Dönmez, İbrahim Kafi. "Farz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/184. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd/es-Sunen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım. 1413/1992.

Ebû Zehre, Muhammed. *el-Ahvâlu 'ş-şahsiyye*. Beyrut: y.y., 1957.

Emîr Pâdişah, Muhammed Emin b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî. *Teyşîrû 'l-Tahrîr*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *el-Mahsûl fi ilmi 'l-usûl*. Thk. Taha Câbir Feyyâz el-Alvânî. b.y.;; Müessesetü'r Risâle, 1418/1997.

Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tahir. *el-Okyânüsü 'l-basît fî tercemeti 'l-Kâmûsi 'l-muhît*. Çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Matbaay-i Osmanîyye, 1305)

Gamrâvî, Muhammed ez-Zührî. *es-Sirâcu 'l-vehhâc şerhun 'alâ metni 'l-Minhâc*. İstanbul: y.y.

Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi 'l usûl*. Thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi. B.y.: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1413/1993

Genç, Mustafa. "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları". *Sosyal Bilimler Dergisi* 30, (Kasım 2018)

Günay, Hacı Mehmet. "Süknâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/48-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Habbâzî, Ebû Muhammed Celâlüddîn Ömer. *el-Muğni fî usûli 'l-fikh*. Thk. Muhammed Mazhar Bekâ. Mekke: Câmiatu Ummi'l-Kurâ, 1403/1983.

Haraşî (Hırşî), Ebû 'Abdillâh Muhammed. *eş-Şerhu 'l-kebir 'alâ Muhtaşarı Halîl/el-Haraşî 'alâ muhtasari Sîdî Halîl*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Hâşiyetu Reddi 'l-muhtâr 'ale'd-Durri 'l-muhtâr şerhu Tenvîru 'l-ebâr (Hâşiyetü Kırrreti 'uyûni 'l-ahyâr tekmi letü Reddi 'l-muhtâr ile)*. 8 Cilt İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.

İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî. *el-Kavânînu 'l-fikhiyye*. b.y.: Dâru'l-fikr, ts.

İbn Hacer el-Heytemî. Ebu'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed

el-Heytemî. *Fethu'l-cevâd bi-şerhi'l-İrşâd*, 2 Cilt. Kâhire: Şirketu Mektebe ve Matbaatu Mustafa, 2. Basım, 1391/1971.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 11 Cilt. Kâhire: Dâru't-turâs, ts.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. thk. Muhammed Şerefuddîn Hattab - Seyyid Muhammed es-Seyr. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs 1416/1996.

İbn Mâce, Muhammed el-Kazvinî. *Sünenu İbn Mâce/es-Sunen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî. *Lisâ-nü'l-'Arab*. Beyrût: Dâru Sâdir, ts.

İbn Melek, İzzeddin Abdüllatif b. Abdilaziz. *Şerhu Menâri'l Envâr*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

İbn Nüceym, Zeynuddin. *Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Kâhire: Matbaatu'l-İlmiyye, 1333.

İbn Nüceym, Zeynuddin. *el-Eşbâh ve'n-nezâir (Gamzu uyûni'l-besâir ile birlikte)*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985.

İbn Nüceym, Zeynuddin. *Fethu'l Ğaffâr bi-Şerhi'l Menâr*. Mısır: Matbaa Mustafa el-Halebi, 1355.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed, *Bidâyetu'l-müctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1406/1986.

İbnü'l-Esîr, Mübârek b. Muhammed. *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis ve'l-eser*. Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut; el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1399/1979.

İbnü'l-Humâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr (Netâ'icu'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr ile)*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Kahveci, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1982 (ilk iki cilt), İstanbul: Nesil Yayınları, 1987 (3. cilt).

Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.

Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'iu's-şanâ'î fî tertibi's-şerâ'î*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Kurtûbî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 1433/2016.

Leknevî, Muhammed Abdülhay. *Ķameru'l-aqmâr hâşiye li-Nûri'l-en-vâr*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.

Mâverdî, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib. *el-Hâ-*

vi'l-kebîr fî fikhi Mezheb'l-İmâmi's-Şâfiî. Thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiye, 1999.

Merdâvî, Alâüddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Süleymân. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*. Thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 12 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1376/1957.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt (bir mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980, 3/82.

Miras, Kâmil. *Sahih-i Buhârî Muhtasari Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, 1991.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz. *Mir'âtu'l-usûl şerhu Mirkâti'l-vusûl*. İstanbul: Dersâdet, Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye, 1321.

Muallim Nâcî, *Lûgat-i Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim/el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Muhamed Fuâd 'Abdulbâkî. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.

Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb. *Sunenu Nesâî*. 8 Cilt (iki mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû'sherhu'l-Muhezzeb*. 20 Cilt. Medîne: Mektebetu's-Selefiyye, ts.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*. 18 Cilt. Beyrût: y.y., 1392/1972.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed. *Usûlu'l-Pezdevî* (Karaçi: Matbaatu Câvid Berîs, y.y., ts.), 136-137;

Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Mufredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Ahmed Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem - Beyrût: Daru's-Şâmiyye, 1412 h.

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1404/1984.

Sâbûnî, Muhammed Alî. *Revâi'ul-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*. Beyrut: el-mektebetu'l-Asriyye, 1436/2015.

Semerkandî, Alâüddîn Muhammed. *Mizânu'l Usûl fî Netâici'l Ukûl*. Thk. Abdülmelik Abdurrahman Esad es-Sadi. Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, 1404.

Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.

Serahsî, Şemsüleimme. *Uşûlu's-Serahsî*. Thk. Ebu'l-Vefa el-Afgânî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Um*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Kuteybe, 1416/1996.

Şeyhîzâde, Abdurrahman (Dâmâd Efendi). *Mecma'u'l-Enhur fî şerhi*

Multekâ'l-ebhur. Beyrût: Dâru İhayâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahîm b. Ali b. Yûsuf. *el-Muhezzeb fî fikhi'l-İmam eş-Şâfi'î*. Kâhire: Şirketu Mektebe ve Matba'atu Mustafâ, 2. Basım, 1379/1959.

Şîrbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ mâ rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Şürûbulâlî, Hasan b. Ammâr. *Ğunyetu zevi'l-ahkâm fî buğyeti Dureri'l-hukkâm* (Durer ile birlikte). 2 Cilt İstanbul: b.y., 1978.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî. *Keşşâfu istulâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm*. 2 Cilt. İstanbul: Dâru Kahraman, 1404/1984.

Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ. *Sunennu't-Tirmizî/el-Câmi'u's-sahih*. Thk. Muhammed Fuâd 'Abdübâkî. 6 Cilt (3 mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.

Tûffî, Ebû'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî. *Şerhu Muhtasari'r Ravda*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. Konya: Post Matbaacılık, 1998.

Yavuz, Yunus Vehbi. *Siyasal ve Sosyal Boyutlarıyla İslâm*. İstanbul: Tuğrâ Neşriyât, 1992.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Bahadır. *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*. Kuveyt: Vezâratü'l-evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, 2. Basım, 1413.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmi ve Edilletuh*. 10 Cilt. Dimâşk: Daru'l-fikr, 4. Basım, 418/1997.